

Salgın Sürecinde Eğitim: SALGININ "GERİDE" BIRAKTIKLARI VE İHTİYAÇLAR

Yayın Yönetimi ve İdari Koordinasyon

İstanbul Planlama Ajansı – Sosyal Politikalar Ofisi

Hazırlayanlar

Aysel Öztürk, Suzan Ezgi Kösalı

İçerik Sorumluları

Elif Avcı, Esra Huri Bulduk, Murat Şeker, Zelal Yalçın

Katkı Sunanlar

Ceren Suntekin

Tasarım Konsepti ve Yayın Kimliği

İstanbul Planlama Ajansı İletişim Koordinatörlüğü

Basım Yeri ve Tarihi

İstanbul, Ekim 2021

ISBN

978-625-7288-97-2

İstanbul Büyükşehir Belediye İştiraki Kültür A.Ş. yayınıdır.

YÖNETİCİ ÖZETİ

Tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını pek çok alanı derinden etkileyen çok katmanlı bir kriz atmosferi oluşturdu. Salgının olumsuz sonuçları ekonomi, sağlık, insan hakları gibi kritik alanlarda yeni eşitsizlik alanları oluştururken mevcut eşitsizlikleri öngörülemeden biçimde derinleştirdi. Salgının olumsuz sonuçlarından en fazla etkilenen alanlardan birisi de eğitim oldu. Birçok ülkede yüz yüze eğitimin kesintiye uğraması nedeniyle dünya çapında milyonlarca çocuk eğitimden kopma riski altına girdi. Bu dönemde eğitimin kapsayıcılığı ve erişilebilirliğine ilişkin tartışmalar yeni bir boyut kazanırken, eğitim alanının temel bileşenleri olan öğrenci, veli ve öğretmenlerin ihtiyaçlarına bütüncül cevaplar üretmeye dönük tartışmalar daha da alevlendi.

İstanbul Planlama Ajansı tarafından hazırlanan "Salgının Sürecinde Eğitim: Salgının Geride Bıraktıkları ve İhtiyaçlar" raporu üç ana başlıkta sunuluyor: "Salgın Koşullarında Eğitim: Çok Katmanlı Bir Kriz", "Eğitimin Paydaşları: Zorluklar ve İhtiyaçlar", "Sürdürülebilir Bir Eğitim İçin Ödevler ve Yol Haritaları".

Raporun ilk bölümünde, salgın sürecinde dünyada eğitimin mevcut kaygı verici tablosuna dair uluslararası veriler ele alınmıştır. Devamında salgın sürecinde yaygınlaşan uzaktan eğitim modellerinin farklı ülkelerdeki uygulama biçimlerine ve ülkelerin eğitimdeki kayıpları gidermeye dönük uygulamaya koydukları telafi mekanizmalarına yer verilmiştir. Bu bölüm salgının Türkiye'deki eğitim sistemi üzerindeki etkileriyle devam etmektedir.

Salgın başlamadan önce dahi dünya genelinde ilkökul ve ortaokul çağındaki 258 milyon çocuk ve genç okula gidemiyordu ve bir eğitim krizi yaşıyordu. Salgının tüm dünyayı etkisi altına almasıyla birlikte Nisan 2020 itibarıyla 180 ülkede değişen aralıklarla okullar kapatıldı ve 1,5 milyar öğrencinin eğitim hayatı sekteye uğradı. Salgının ekonomik etkileriyle birlikte 16 milyon çocuk ve genç okul terki ve okula erişimde güçlük çekme riski altına girdi. Salgının etkileri kırılgan gruplar açısından daha da olumsuz sonuçlara yol açtı. Özellikle kız çocukları, engelli çocuklar, mülteci ve yerinden edilmiş çocuklar, yoksulluk koşullarında yaşayan çocuklar bu dönemde eğitim sistemlerinin dışına itilme riski ile baş baş kalmış durumda. Eğitimden kopuş riskini azaltacak telafi mekanizmalarının yoksunluğunda dünya çapında 140 milyon çocuğun daha çocuk yoksulluğuna itilebileceği öngörülmüyor.

Türkiye'de 16 Mart 2020 tarihinde okullar kapatılarak uzaktan eğitime geçildi ve Eylül 2021 tarihinde yeniden yüz yüze eğitim başladı. Türkiye salgının ilk yılında OECD ülkeleri arasında Meksika'dan sonra okulların en uzun süre kapalı kaldığı ikinci ülke oldu. Okulların kapalı olduğu dönemde uzaktan eğitim TRT EBA TV ve Dijital Eğitim Platformu EBA olmak üzere iki bileşenli bir şekilde sürdürülmeye çalışıldı ancak 18 milyon 241 bin 881 öğrencinin 2 milyondan fazlası EBA platformunu aktif olarak kullanamadı. Uzaktan eğitim platformlarına erişim sağlayabilen öğrencilerin büyük çoğunluğu ise mekânsal ve teknolojik imkânsızlıklar nedeniyle dersleri eğitime uygun olmayan koşullarda veya cep telefonlarından takip etmeye çalıştı. Bu dönemde eğitime katılımları salgın öncesinde de düşük olan kız çocukları, özel gereksinimli çocuklar ve mülteci çocuklar başta olmak üzere tüm dezavantajlı durumdaki çocuklar eğitim hayatından kopma riskiyle yüz yüze kaldı ve bu risk hala devam etmekte.

Raporun ikinci bölümünde eğitim alanının temel bileşenleri olan öğrenci, veli ve öğretmenlerle gerçekleştirilen görüşmelerde salgın döneminde eğitimle ilgili olarak dile getirilen sorunlara, endişelere ve yeni döneme ilişkin beklentilere yer verildi. Araştırma kapsamında görüşülen öğrencilerin büyük çoğunluğu uzaktan eğitimde derslerin verimsiz geçtiğini belirtirken aynı zamanda bu süreçte hem psikolojik hem de fizyolojik olarak hasar aldıklarını ifade etti. Öğrencilerin yoğun dikkat eksikliği, kaygı, yorgunluk, can sıkıntısı üzüntü ve korkunun yanı sıra sırt, bel ve diz ağrısı, artan göz bozuklukları, deri hastalıkları, yoğun kilo kaybı ya da alımı gibi fiziksel şikâyetleri de sıklıkla dillendirdiği görülmektedir. Teknolojik ve mekânsal yetersizliklerin neden olduğu öğrenme kayıplarının yanı sıra okul ekosisteminden ve akran dayanışmasından mahrum kalmanın öğrencileri umutsuz bir yalnızlaşmaya ittiği görülmektedir.

Salgının neden olduğu ekonomik ve sosyal zorluklardan veliler de oldukça fazla etkilenmiştir. Araştırma kapsamında anket ve odak gruplar yoluyla görüşüne başvuru alan velilerin büyük bir çoğunluğu salgın sürecinden maddi ve manevi olarak olumsuz etkilendiklerini belirtmiştir. Velilerin büyük bir kısmının teknoloji, özel ders/kurs ve yardımcı kaynak harcamalarının dikkate değer biçimde artışının yanı sıra kişisel ve sosyal hayatlarının da bu süreçten olumsuz etkilendiği gözlemlenmiştir. Ev ortamının tam günlük bir eğitim ortamına dönüşmesi velilerin

üstlendikleri sorumlulukların beklenmedik bir şekilde artmasına sebep olmuştur.

Eğitim alanının bir diğer önemli paydaşı olan öğretmenler ise uzaktan eğitime büyük ölçüde hazırlıksız yakalanmış, ihtiyaç duydukları mesleki dayanışmanın yokluğunda bu süreci büyük ölçüde inisiyatif olarak kendi başlarına yürütmek durumunda kalmışlardır. Öğretmenlerin bir yandan derslerin verimliliği ve öğrencilerinin derslere katılımı konusunda yoğun bir çaba sarf ettikleri, bir yandan da uzayan çalışma saatleri ve mesleki değersizleşme hissiyle baş etmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Birçok öğrencinin çevrim içi eğitim platformlarına erişememesinin yanında katılım gösterebilen öğrencilerin de derslere ilgi ve alakalarını koruyamama hali, öğretmenleri bu süreçte ciddi anlamda demoralize etmiş ve mesleki idealleri sorgulamalarına neden olmuştur.

Raporun "Sürdürülebilir Bir Eğitim İçin Ödevler ve Yol Haritaları" başlıklı son bölümünde öğrenci, veli ve öğretmenlerle yapılan görüşmelerde salgın sürecinde eğitimle ilişkili olarak yaşanan sorunlara ilişkin sunulan talep ve önerilerin yanı sıra eğitim alanında çalışan uzman, akademisyen ve sivil toplum kuruluşlarının görüş ve önerilerine yer verilmiştir. Bu bölümde krizler çağında sürdürülebilir bir eğitim için tüm paydaşların ihtiyaçlarını dikkate alarak atılabilecek mikro ve makro adımlar, uygulanabilecek strateji ve modeller ele alınmaktadır.

EXECUTIVE SUMMARY

The Covid-19 pandemic, which affected the whole world, created a multi-layered crisis atmosphere that deeply affected many areas. The negative consequences of the pandemic created new areas of inequality in critical areas such as the economy, health, and human rights, and unpredictably deepened existing inequalities. In this process, the field of education was one of the areas most affected by the negative consequences of the pandemic. Millions of children around the world are at risk of being cut off from education due to the disruption of face-to-face education in many countries. In this period, the discussions on producing holistic answers to the needs of students, parents, and teachers, who are the main stakeholders of the field of education, flared up even more, while the discussions on the inclusiveness and accessibility of education gained a new dimension.

The Report on "Education in the times of Pandemic: What the Pandemic Left Behind and Needs" prepared by the Istanbul Planning Agency is presented under three main headings: Education in Pandemic Conditions: A Multilayered Crisis, Education Stakeholders: Challenges and Needs, Assignments and Roadmaps for Sustainable Education.

In the first part of the report, international data on the current alarming picture of education in the world during the pandemic are discussed. Afterward, the models of distance education in different countries, which became widespread during the pandemic, and the mechanisms that countries put into practice to compensate for the losses in education are included. This section continues with the effects of the pandemic on the education system in Turkey.

Even before the pandemic began, 258 million children and youth of primary and secondary school age worldwide were out of school and there has been a crisis in the field of education. As the pandemic affected the whole world, schools were closed at varying periods in 180 countries as of April 2020, and the education life of 1.5 billion students was interrupted. With the economic effects of the pandemic, 16 million children and young people are at risk of leaving school and having difficulties in accessing school. The effects of the pandemic have had even more negative consequences for vulnerable groups. In particular, girls, children with disabilities, refugee and displaced children, and children living

in poverty face the risk of being pushed out of the education system in this period. It is estimated that 140 million children could be pushed into child poverty due to the absence of compensatory mechanisms to reduce the risk of dropouts from education.

Distance education started in Turkey with the closure of schools in March 2020, and face-to-face education started again in September 2021. In the first year of the pandemic, Turkey became the second country where schools were closed for the longest time, after Mexico, among OECD countries. In the period of school closure, distance education was tried to be continued with two components which are TRT EBA TV and Digital Education Platform EBA; however, more than 2 million of 18 million 241 thousand 881 students could not use the EBA platform actively. The majority of the students who were able to access distance education platforms tried to follow the lessons on their mobile phones under conditions that were not suitable for education due to spatial and technological inadequacies. During this period, all disadvantaged children, especially girls, children with special needs and refugee children, whose participation in education has been low before the pandemic, are at risk of being cut off from educational life.

The second part of the report gives place to the problems, concerns and expectations expressed by students, parents and teachers regarding the education in the pandemic. While the majority of the students, interviewed within the scope of the research, state that the courses in distance education were inefficient, they also underline that they get both psychological and physiological damage during this process. Students frequently express physical complaints such as lack of attention, anxiety, fatigue, boredom, sadness and fear, as well as back, waist and knee pain, increased eye disorders, skin diseases, intense weight loss or gain. It is observed that the learning losses caused by technological and spatial inadequacies, as well as the deprivation of the school ecosystem and peer solidarity, push the students to hopeless loneliness.

Parents have also been greatly affected by the economic and social difficulties caused by the pandemic. The majority of the parents whose opinions were consulted through questionnaires and focus groups within the scope of the research state that they have been adversely affected by the pandemic materially and morally. It has been observed that most of the parents' expenditures on technology, private lessons/courses and auxiliary resources have increased significantly, while their personal and social lives have been negatively affected by this process. The transformation of the home setting into a full-day educational environment has led to an unexpected increase in the responsibilities of parents.

Teachers, as another important stakeholder of the field of education, have been largely unprepared for distance learning and had to carry out this process on their own by taking great initiative in the absence of the professional solidarity they needed. It is understood that teachers, on the one hand, made an intensive effort to ensure the efficiency of classes and the participation of their students in classes, and on the other hand, tried to cope with the extended working hours and the feeling of professional devaluation. The inability of many students to access online educational platforms, as well as the inability of attracting students' interest in online courses, has seriously demoralized teachers in this process and led them to question professional ideals.

In the last section of the report, titled "Assignments and Roadmaps for Sustainable Education", the solutions offered to the problems experienced during the education in pandemic along with the opinions of experts, academicians and non-governmental organizations working in the field of education are discussed. In this section, micro and macro steps that can be taken, strategies and models that can be applied are discussed by taking into account the needs of all stakeholders for sustainable education in the era of crises.

GİRİŞ

Tüm dünyada eşi görülmemiş bir krize dönüşen Covid-19 salgını eğitimi kesintiye uğratmış ve dünya ölçeğinde yaklaşık 2 milyar öğrenci bu süreçten olumsuz etkilenmiştir. Birçok ülkede okulların kapanmasıyla eğitime uzun bir süre ara verilmiş ve bu sürecin toplumsal ve ekonomik sorunlarla birleşmesiyle öğrencilerin yanı sıra velileri ve öğretmenleri de etkileyen karamsar bir tablo ortaya çıkmıştır. Eğitim sistemlerinin kırılgan yapısını gözler önüne seren Covid-19 salgını eğitimin amacı, yöntemi ve sürdürülebilirliği üzerine yapılan tartışmalara yeni bir boyut getirmiştir. Özellikle dezavantajlı toplumsal gruplardaki çocukların ihtiyaçları bu süreçte akut hale gelmiştir. Bu ihtiyaçlara yanıt vermek ve mevcut sorunlara karşı çözüm politikaları geliştirmek çocukların hem iyi olma hallerinin hem de gelecekteki kazanımlarının korunması açısından kilit bir önem taşımaktadır. Bu nedenle dünya ülkeleri salgın sürecinde eğitimi sürdürülebilir kılmak ve yaşanabilecek kayıpları en aza indirebilmek için hızlıca yeni formüller üretmiştir. Bu formüllerin başında gelen uzaktan eğitim modeli esas olarak yüz yüze eğitimi tamamlayıcı veya ona bir alternatif bir yöntem olarak kabul edilmektedir. Uzaktan eğitimin verimli olup olmadığı yönündeki tartışmaların yanı sıra eğitime olumlu katkıları da sıkça gündeme getirilmiştir. Uzaktan eğitimin zaman ve mekândan bağımsız olarak sunduğu esneklik imkânının, baskın ve bir nevi alternatifsiz olarak yürütülen örgün eğitimi hangi noktalarda destekleyebileceği konusunda yeni ve farklı görüşler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu görüşler, eğitim sistemlerinin yeniden gözden geçirilmesi ve geçerliliği tartışılan yöntemlerin güncellenmesi görüşü etrafında şekillenmektedir.

Salgın sürecinin başlaması ile uzaktan eğitime endekslenecek yeni bir sistem kurgulanmış, öğrenciler, veliler ve öğretmenler kendilerini daha önce hiç alışık ve hazır olmadıkları bu yeni sistemin işleyişi içinde bulmuştur. Ancak bu süreçte eğitim-öğretim alanında hız kazanan dijital dönüşüm eğitimdeki fırsat eşitsizliğini yeniden gün yüzüne çıkarmıştır. Bu süreçte dar gelirli ve yoksul ailelerin çocuklarının özellikle teknolojik donanımlara sahip olmamaları nedeniyle süreçten ciddi şekilde etkilendiği, çoğu kez ailelerine destek olabilmek için çalışmak zorunda kaldıkları, ihmale ve istismara daha fazla maruz kaldıkları görülmektedir.

Covid-19 salgını ile birlikte başlayan değişimlerin eğitime yansımalarını ve söz konusu sürecin çocukların, öğretmenlerin ve velilerin deneyimlerini nasıl etkilediğini farklı boyutlarıyla ele almak amacıyla "Salgın Sürecinde Eğitim: Salgının 'Geride' Bıraktıkları ve İhtiyaçlar" başlıklı rapor hazırlanmıştır. Sivil toplum ve akademi dünyasından pek çok kişinin ve araştırmacının katkılarıyla yanı sıra odak grup görüşmelerine katılan öğrenci, veli ve öğretmenlerin görüşüyle de şekillenen bu rapor ile salgın döneminde birçok belirsizliğin ve aksaklığın yaşandığı eğitim alanındaki sorunlara ışık tutulması, eğitim-öğretimin mevcut sorunlarının çözümüne ve çocukların eğitim haklarının korunmasına katkı sunulması amaçlanmaktadır. Raporunda öğrenciler, öğretmenler ve velilerle yapılan odak grup görüşmelerinden elde edilen bulguların, politika önerileri ve konuyla ilgili gelecekte yapılabilecek araştırmalar açısından değerlendirilebileceği düşünülmektedir.

YÖNTEM

İstanbul Planlama Ajansı tarafından gerçekleştirilen "Salgın Sürecinde Eğitim: Salgının Geride Bıraktıkları ve İhtiyaçlar" raporu kapsamında farklı araştırma yöntemlerinden faydalanılmıştır. Velilerin salgın döneminde hem kişisel hayatlarına hem de çocuklarının eğitim hayatına ilişkin yaşadıkları sorunları, endişeleri ve beklentileri anlamak üzere İstanbul genelinde toplam 402 veli ile bilgisayar destekli telefon anketi (CATI) gerçekleştirilmiştir. CATI yoluyla toplanan ve analiz edilen veriler araştırmanın nicel ayağını oluşturmuştur. Ayrıca eğitim alanının temel paydaşları olan öğrenci, veli ve öğretmenlerle yaklaşık iki saat süren odak grup görüşmeleri gerçekleştirilmiştir.

Salgın sürecinde devlet okullarında okuyan öğrenciler özel okullardaki öğrencilere göre çok daha fazla eğitimden uzaklaşma riski altında ve dezavantajlı konumda oldukları için görüşmecilerin tümü devlet okulu öğrencilerinden seçilmiştir. Odak grup görüşmeleri kapsamında yaşları 7 ile 17 arasında değişen ve ilkokul, ortaokul, lise düzeyinde eğitimini sürdüren toplam 13 çocukla görüşülmüştür. Görüşmelere katılan çocukların 3'ü 7-10 yaş aralığında ve ilkokul öğrencisi, 4'ü 12 yaşında ve ortaokul öğrencisi, 6'sı ise 14-17 yaş aralığında ve lise öğrencisidir. Öğrencilerin salgın süresince yaşadıkları temel sorunları ve bundan sonraki süreçte ilişkin beklentileri raporun "Çocukların Gözünden Salgın Sürecinde Eğitim" başlıklı bölümünde ele alınmıştır. Velilerle gerçekleştirilen telefon anketine ek olarak, salgın süresince uzaktan eğitimin veliler üzerinde yarattığı maddi ve manevi yükleri derinlemesine anlayabilmek için odak grup görüşmeleri de gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda 3'ü erkek, 9'u kadın toplam 12 veli ile

görüşülmüştür. Velilerle gerçekleştirilen odak görüşmelerinin sonuçlarına raporun "Evlerde Yükü Sırtlanan Veliler" başlıklı bölümünde yer verilmiştir. Odak grup görüşmeleri kapsamında ayrıca 12'si kadın, 9'u erkek toplam 21 ilkokul, ortaokul, lise düzeyinde eğitim veren öğretmenle görüşülmüştür. Odak grup görüşmelerinde öğretmenlerin salgın sürecinde mesleki ve kişisel hayatlarında yaşadıkları zorlukların yanı sıra çevrim içi ve yüz yüze eğitim modellerine ilişkin değerlendirmeleri de derinlemesine anlaşılmasına çalışılmıştır. Öğretmenlerle yapılan odak grup görüşmelerinden elde edilen verilere raporun "Tahtadan Ekranı Öğretmenlerin Durumu" başlıklı bölümünde yer verilmiştir.

Eğitim alanının temel bileşenleriyle gerçekleştirilen nicel ve nitel araştırmaların yanı sıra, 27 Ağustos 2021 tarihinde İstanbul Planlama Ajansı tarafından çocuk hakları ve refahı, eğitim, ayrımcılık ve sosyal entegrasyon alanlarında çalışan toplam 34 sivil toplum kuruluşu temsilcisi, uzman ve akademisyenin katılımıyla "Salgın Döneminde Sürdürülebilir Bir Eğitim ve Yerel Yönetimlerin Rolü" başlıklı çevrimiçi çalıştay organize edilmiştir. Çalıştay katılımcılarının salgın döneminde eğitime ilişkin tespitlerine ve sürdürülebilir bir eğitim için sundukları yol haritalarına çeşitli başlıklar altında değinilmiştir.

SALGIN KOŞULLARINDA EĞİTİM: ÇOK KATMANLI BİR KRİZ

Salgın Sürecinde Dünyada Okulların Durumu

2019 yılının Aralık ayında Çin'de ortaya çıkan ve 4,5 milyonu aşkın kişinin ölümüne yol açan koronavirüs (Covid-19) salgını kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına almış ve sağlıktan ekonomiye, spordan sanata kadar birçok alanı olumsuz etkileyerek çok katmanlı bir krizin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Dünya ölçeğinde bireyleri, aileleri ve toplumları derinden etkileyen ve ekonomi, insan hakları, güvenlik gibi birçok kritik alandaki mevcut kırılganlıkları daha da belirginleştiren bu sürecin olumsuz sonuçlara yol açtığı alanların başında hiç kuşkusuz eğitim gelmektedir.

Temel bir insan hakkı olan eğitimde öncesinde de dünya genelinde birçok zorlukla karşılaşılmaktaydı ancak salgın ile eğitim alanındaki kriz derinleşmiştir. Dünya ölçeğindeki verilere bakıldığında 250 milyondan fazla çocuğun okula gitmediği,ⁱⁱ yaklaşık 800 milyon yetişkin bireyin okuma yazma bilmediği ve ilkokul çağındaki çocukların yaklaşık 387 milyonunun temel okuma becerilerinden yoksun olduğu anlaşılmaktadır. Finansal açıdan bakıldığında ise düşük ve orta gelirli ülkelerde BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi 4'e (nitelikli eğitim) ulaşılması durumunda 2020 yılı başlarında finansman açığının tahmini yıllık 148 milyar dolar olduğu tespit edilmiştir. Covid-19 krizinin ise bu finansman açığını üçte bir oranında arttıracığı tahmin edilmektedir.ⁱⁱⁱ Tarihteki en büyük eğitim kesintisine neden olan Covid-19 salgınının kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına almasının ardından Nisan 2020 tarihi itibarıyla 180 ülkede okullar kapanmış ve dünya ölçeğinde öğrencilerin %85'i okula gidememiştir. 1,5 milyar öğrencinin eğitiminin sekteye uğramasının^{iv} yanı sıra 100 milyonu aşkın öğretmen ve okul personeli de salgın sürecinden olumsuz etkilenmiştir.^v

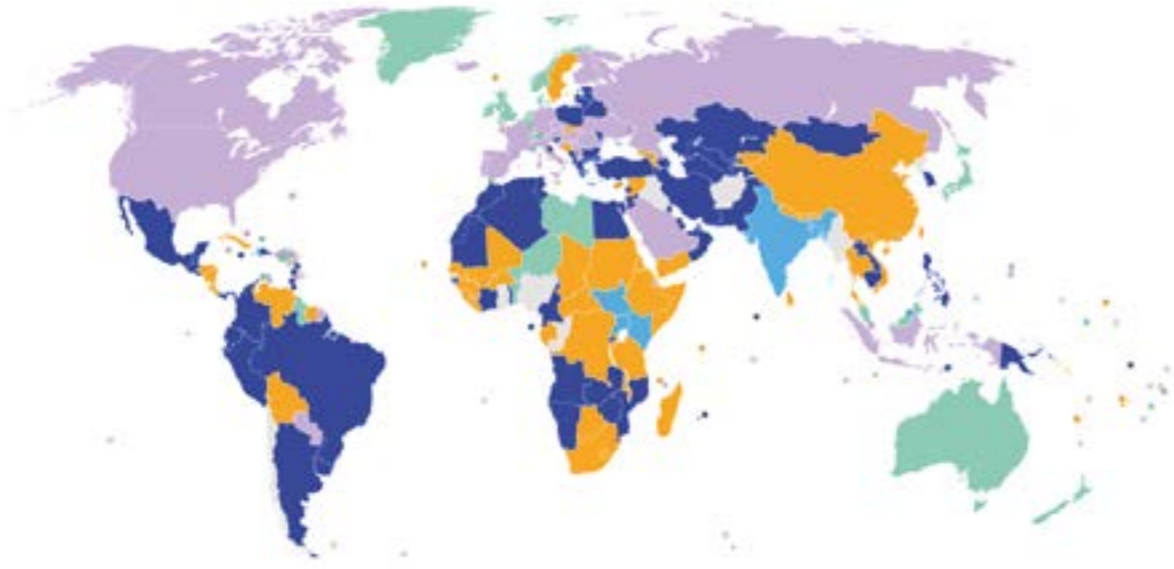
Türkiye'nin 189 ülke arasında 54. sırada olduğu 2020 yılı "İnsani Gelişme Endeksi"ne bakıldığında ise sıralamada gerilerde kalan ülkelerde ilköğretimdeki çocukların %86'sının okuldan uzaklaştığı anlaşılmakta, bu oranın insani gelişmenin yüksek olduğu ülkelerde %20 olduğu görülmektedir. Benzer bir durumun okul öncesi eğitim alan öğrenciler için de söz konusu olduğu ve dünya çapında 40 milyon çocuğun eğitim sürecinden mahrum kaldığı gözlemlenmektedir.^{vi}

Salgın nedeniyle küresel ölçekte ekonominin daralması, artan işsizlik, hanehalkı gelirlerinde düşüşler ve sosyal haklara erişimde yaşanan zorluklar, çocukların eğitim hayatlarını kökünden değiştiren travmatik sonuçların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. UNESCO'ya göre salgının yalnızca ekonomik etkileri hesaba katıldığında dünya çapında 16 milyon çocuk okulu bırakma veya okula erişimde güçlük çekme riski altındadır; bu sayının 7,7 milyonunu ise kız öğrenciler oluşturmaktadır.^{vii} Salgının kırılganlığı yüksek birey ve gruplar üzerindeki etkisi daha şiddetli olmuştur ve sonuçta var olan eşitsizliklerin derinleşmesinin yanı sıra yeni eşitsizlik alanlarının ortaya çıkmıştır. UNICEF, bu süreçte yoksul

aileler, sosyal korumaya erişimi olmayanlar ve dezavantajlı gruplar için daha da ağır bir tablonun ortaya çıktığının altını çizmektedir. Bu tablo, gelişmekte olan ülkelerde 140 milyon çocuğun daha çocuk yoksulluğuna itilebileceğine ve tüm dünyada yoksul hanelerde yaşayan toplam çocuk sayısının 725 milyonu aşabileceğine işaret etmektedir.^{viii} Ayrıca bu süreçte özellikle mülteci ve zorla yerinden edilmiş çocuklar, engelli çocuklar ve yoksul ve dezavantajlı ailelerin çocukları başta olmak üzere okullar aracılığıyla gıda desteği ve psiko-sosyal destek programları gibi destek hizmetlerine erişimden yoksun olan çocukların daha da ötekileştirilebileceği, ayrımcılığa uğrayabileceği, sağlıklı gelişimlerinin tehlikeye girebileceği ve toplumla bağlantılarının daha da zayıflayabileceği tahmin edilmektedir.^{ix}

Salgın sürecinde eğitimin aksamasından en fazla etkilenen bir diğer kesim ise kız çocukları olmuştur. Salgın nedeniyle kapanan okulların, ekonomik stresin, hizmet kesintilerinin, arkadaşlardan ve destek ağlarından uzak kalmanın, artan yoksulluğun ve ebeveyn ölümünün en savunmasız durumda olan kız çocukları için erken yaşta zorla evlilik riskini arttırdığı ifade edilmektedir. Dünya ölçeğinde geçtiğimiz 10 yılda 25 milyon erken yaşta zorla evlilik önlenmiştir ancak bugün gelinen noktada Covid-19 nedeniyle 10 milyon kız çocuğunun daha erken yaşta zorla evlilik riski altında bulunduğu ve bugüne kadar bu sorunla mücadelede elde edilen kazanımların kaybedilebileceği vurgulanmaktadır.^x UNICEF'in Şubat 2021 tarihinde güncellediği erken yaşta zorla evliliğe ilişkin verilere göre Türkiye, 18 yaşından önce evlenen çocuk sıralamasında %14,7 oranı ile 202 ülke arasında 87. sırada ve aynı zamanda Avrupa'daki çocuk evliliklerinde birinci sırada yer almaktadır.^{xi} 2020 yılında Türkiye'de zorla çocuk evlilikleri konusunda hazırlanmış bir araştırmaya göre 16-17 yaş aralığındaki kız çocuklarının dahil olduğu resmi evlenmelerin toplam resmi evlenmelere oranı %2,7'dir ve kız çocukları aynı yaş grubundaki erkek çocuklara oranla 27 kat daha fazla zorla evlendirilmektedir.^{xii}

Salgın nedeniyle en fazla mağduriyet yaşayan meslek gruplarının başında ise öğretmenler gelmektedir. Krizin başlangıcından itibaren öğretmenlerin yeterli rehberlik ve kaynak desteği olmaksızın uzaktan eğitim yöntemlerini uygulamaları beklenmiştir. Ancak, dünyanın dört bir yanındaki öğretmenlerin eğitimin sürekliliğini sağlamak, yeni metodolojilere ve teknolojik araçlara uyum sağlamak konusunda oldukça hazırlıksız olduğu anlaşılmıştır. Ekonomik açıdan bakıldığında ise özel eğitim kurumlarında çalışan öğretmenler açısından krizin yarattığı finansal zorlukların daha ağır hissedildiği gözlemlenmektedir. Özellikle ebeveynlerin okullara ödeme yapmayı bırakmak zorunda kaldıkları veya uzaktan eğitimin yapılamadığı düşük gelirli ülkelerde öğretmenlerin geçim kaynaklarını kaybettiği anlaşılmaktadır.^{xiii}

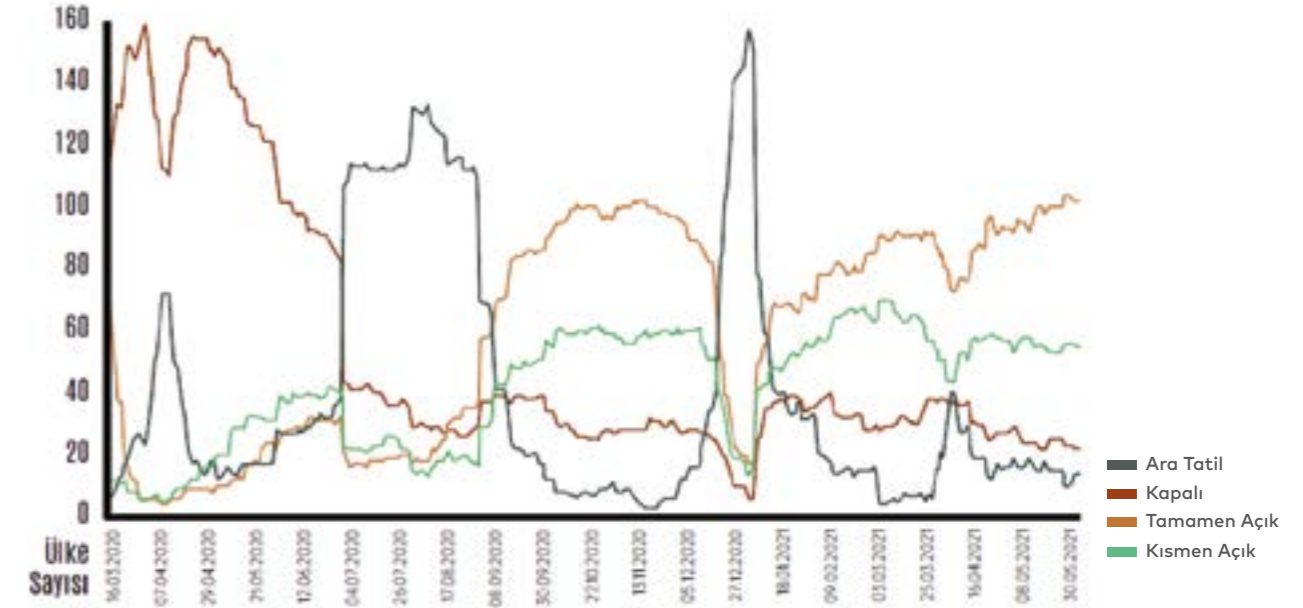

Şekil 1: Dünya Ölçeğinde Öğretmenler ve Okul Personelinin Aşıya Erişim Durumu, 31.08.2021^{vi}

- Aşı temini sınırlıdır; öğretmenlere ve diğer okul personeline aşı yaptırmaya öncelik verilmiştir.
- Aşı temini sınırlıdır; öğretmenler ve diğer okul personeli öncelikli bir gruptur ve arz arttıkça aşı sunulacaktır.
- Öğretmenlere ve diğer okul personeline şu anda öncelikli grup olarak aşı sunuluyor.
- Öğretmenlere ve diğer okul personeline hiçbir zaman öncelik verilmedi, ancak şimdi aşı arzı talebi aşıyor ve ülkedeki tüm yetişkinler aşı için uygun.
- Öğretmenler ve diğer okul personeli bir zamanlar öncelikli gruptu, ancak şimdi aşı arzı talebi aşıyor ve ülkedeki tüm yetişkinler aşı için uygun.
- Bilinmiyor / Veri Kullanılmıyor.

Bununla birlikte, Johns Hopkins Üniversitesi, Dünya Bankası ve UNICEF işbirliğinde "Covid-19 - Küresel Eğitim İyileştirme İzleyicisi" ismiyle geliştirilen bir araç sayesinde Mart 2021 itibarıyla aşı bilgilerinin mevcut

olduğu 130 ülkenin üçte ikisinden fazlasında öğretmenlerin öncelikli grup olarak aşılanmadığı tespit edilmiştir.^{xvii}

Grafik 1: 16 Mart 2020 - 31 Mayıs 2021 Tarihleri Arasında Dünyada Okulların Durumu^{vi}

Dünya ölçeğinde okulların kapandığı tarihlere, kapalı kalma sürelerine ve uzaktan eğitim yöntemlerine bakıldığında ise ülkeler arasında belirgin farklılıklar olduğu göze çarpmaktadır. 2020-2021 eğitim ve öğretim yılında dünya genelinde okulların daha uzun süre açık kaldığı gözlemlenmektedir.

Bu süreçte okulların tamamen açık olduğu ülke sayısı artış göstererek 104'e ulaşmış, okulların tamamen kapandığı ülke sayısı ise 40'a düşmüştür.^{xvii}

SALGIN SÜRECİNDE YAYGINLAŞAN UZAKTAN EĞİTİM VE ÜLKELERİN UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Covid-19 salgınının tüm dünyayı etkisi altına alması eğitim kurumlarının beklenmedik bir şekilde kapanmasına sebep olmuş, bu durum öğrencilerin eğitim hayatından kopmaması ve salgının eğitim kurumlarında yayılmasının önlenmesi için harekete geçen yetkilileri geleneksel öğrenme yöntemlerinin yerine farklı alternatifler bulma arayışına sevk etmiştir. Bu süreçte uzaktan eğitimin ana bileşenleri olan bilgisayar teknolojisi ve internet yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmış, bilgi ve iletişim teknolojileriyle eğitim ve öğretim açısından önemli kazanımlar elde edilebileceği düşünülmüştür.^{xviii} 11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü tarafından salgının ilan edilmesinin ardından, Nisan ayı itibarıyla dünya genelinde 188 ülkede okullar kapatılmış, birçok ülkede uzaktan eğitim internet, televizyon ve radyo başta olmak üzere çeşitli teknolojiler kullanılarak devam etmiştir. UNICEF'in verilerine göre ülkelerin %90'ı salgın sürecinde eğitimde dijital teknolojilere başvurmuştur.^{xix} Salgın sürecinde OECD'ye üye ve ortak ülkelerin yaklaşık %60'ı eğitime ayırdıkları bütçeyi yükseltmiş ancak, bütçenin nerelere harcandığı ülkeden ülkeye değişiklik göstermiştir. Sınıf mevcutlarının azaltılabilmesi için öğretmen kadrosunun artırılması, uzaktan eğitim için gerekli donanımların alımı, ek burslar ve yüksek eğitim borçları gibi alanlar bütçedeki artış kalemlerinin başında gelmiştir.^{xx}

Buna karşılık, uzaktan eğitime geçilmesi öğrencilerin maruz kaldıkları fırsat eşitsizliklerini yeniden gündeme getirmiştir. Dünya ölçeğinde okul öncesi ve ilköğretim seviyesinde uzaktan eğitim yöntemlerini kullanma imkânı olan öğrencilerin oranının en fazla %69 olduğu tespit edilmiştir. Bu oran, okul öncesi ve ilköğretim çağındaki öğrencilerin %31'inin, yani 463 milyon çocuğun eğitimden uzak kaldığı anlamına gelmektedir. Uzaktan eğitimde dijital platformlara başvuran ülkelerin %83'ü ise internetten eğitimi tercih etmiş ancak, bu tercih nedeniyle okul çağındaki çocukların neredeyse dörtte üçü eğitimden büyük oranda mahrum kalmıştır. Buna karşılık, televizyon kanalları üzerinden sunulan uzaktan eğitim, tercih edilen yöntemler arasında en fazla erişimin sağlandığı alan olmuştur. Televizyonla eğitim sunulan ülkelerde öğrencilerin %62'si eğitimlerine devam edebilmiştir. Radyo aracılığıyla sunulan uzaktan eğitime erişim oranı ise %16 ile sınırlı kalmıştır.^{xxi}

Bütün bu sorunlara karşılık, dünya ölçeğinde birçok ülkenin salgının öğrenme üzerindeki olumsuz etkilerini en aza indirmek ve eğitimi sürdürülebilir kılmak için farklı yöntemler izlediği görülmektedir. Bu çalışma kapsamında Çin, Fransa, Güney Kore, Arjantin, Avusturya, Bulgaristan, Rusya, İngiltere ve Almanya'nın salgın sürecinde eğitimde yaşanan aksaklıkları gidermek ve uzaktan eğitime erişimi desteklemek için uyguladıkları politikalar detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Çin: Covid-19 salgını nedeniyle tüm okulların kapandığı Çin'de eş zamanlı çevrim içi eğitim konusunda dünya ölçeğindeki en büyük girişim başlatılmış ve bu kapsamda 9 Şubat 2021 itibarıyla yaklaşık 200 milyon ilk ve ortaokul öğrencisi yeni eğitim dönemine çevrim

İç platformlar üzerinden başlamıştır. Milli Eğitim Bakanlığı'nın öncülüğünde başlatılan "Öğrenmenin Kesintisiz Sağlanması" adlı girişim çerçevesinde okul yönetimleri, çevrim içi platform ve kurs sağlayıcıları, telekom sağlayıcıları ve diğer paydaşlarla telekonferanslar düzenlenmiştir. Sanayi ve Bilgi Teknolojileri Bakanlığı'nın da destek verdiği bu süreçte ilk olarak telekom hizmeti sağlayıcıları, özellikle yetersiz internet hizmeti verilen bölgelerde bağlantı hızını artırmak için harekete geçmiştir. Bununla birlikte, 24.000'den fazla çevrim içi kurs, üniversite öğrencileri için erişilebilir hale getirilmiş, ayrıca yapay zekâ tarafından desteklenen 22 çevrim içi kurs platformu ilk ve orta dereceli okullara eğitim desteği sağlanması için faaliyete geçirilmiştir. Bu girişimlere ek olarak, okullara ve öğretmenlere çevrim içi platformlar, dijital teknoloji veya mobil uygulamalar dâhil olmak üzere uzaktan eğitimle ilgili tüm yöntemlere dair rehberlik hizmeti sunulmuştur.^{xxii}

Fransa: 20 Mart 2021 tarihinden itibaren geçerli olan Covid-19 kısıtlamaları kapsamında, Fransa'nın 16 bölgesinde en az bir ay boyunca, ilkokulların ve kolejlerin (11-15 yaş) normal olarak açık kalacağı, ancak liselerin (16-18 yaş) yarı evde, yarı okulda karma bir programa geri döneceği duyurulmuştur. 31 Mart 2021 tarihinde Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron tarafından yapılan açıklama sonucunda 26 Nisan 2021 tarihinde anaokulu, kreş ve ilkokullar yüz yüze eğitime geri dönmüş, ortaokul ve liselerde ise uzaktan eğitime devam edilmiştir. 3 Mayıs 2021 tarihinde ortaokullar ve liseler yüz yüze derslere dönmüştür. Bu süreçte ebeveynlerin veya vasilerin 1 Eylül 2020'den beri yürürlükte olan kamu planından yardım almaya devam edeceği duyurulmuştur. Cumhurbaşkanı Macron, çocukları okul dışındayken çalışmayacak durumda olanların geçici çalışma izni veya mali yardım almaya hak kazanacaklarına söz vermiştir. Fransa'da salgın sürecinde yalnızca dört hafta süren ulusal kapanmanın maliyetinin 11 milyar Euro'ya ulaştığı tahmin edilmektedir. Fransa'da eğitimin sürdürülebilirliği için belirlenen 5 maddelik yol haritası şu şekildedir:

1. Öğrencilerin başarısı ve refahı için yüz yüze eğitimi gerçekleştirmek.
2. Sınıfların kapanmasını sınırlamak.
3. Yüz yüze ve uzaktan eğitimi birleştirerek hibrit eğitim modelini çözüm olasılıklarından biri haline getirmek.
4. Okullarda virüsün yayılmasını engellemek.
5. 12 yaş ve üzeri çocukların aşılınmalarını hızlandırmak.^{xxiii}

Okulların yeniden yüz yüze eğitime geçmesi ile birlikte hızlı antijen testlerinin de kullanılmaya başlandığı Fransa'da başlangıçta ilkokul ve ortaokul öğretmenleri tarafından haftada iki kez ve daha sonra 10 Mayıs'tan

itibaren ise lise öğrencilerinin gönüllü olarak haftada bir kez kullanmaları için 64 milyon hızlı antijen testi siparişi edilmiştir. 17 Haziran'da Eğitim Bakanı Jean-Michel Blanquer'in yaptığı açıklamada, öğrencilerin teneffüslerde maske takma zorunluluğunun kalktığını duyurmuştur. Altı yaşından büyük öğrenciler için ise okul binasının içinde maske takma zorunluluğu devam etmektedir.^{xxiv}

Güney Kore: Kore hükümeti ve Eğitim Bakanlığı salgının eğitim üzerindeki etkisini azaltmak için 250 milyon ABD doları yatırım yapmıştır. Bu rakam, 2020'deki toplam eğitim bütçesinin yaklaşık %4 oranında arttığına işaret etmektedir. Bu bütçenin, çevrim içi eğitim platformlarının desteklenmesi, okul sonrası gündüz bakım hizmetlerinin genişletilmesi, öğretmenler ve öğrenciler için gerekli sağlık ekipmanlarının satın alınması için kullanılması kararlaştırılmıştır. Kore Eğitim Yayın Sistemi (EBS) ve Kore Eğitim ve Araştırma Bilgi Servisi (KERIS) tarafından videolar ve dijital ders kitapları hazırlanmıştır. Ayrıca, Wedorang ve E-Hakseupteo gibi siber uygulamalar aracılığıyla öğretmenlerin çevrim içi bir sınıf kurabilmesi, çevrim içi ödevler, anketler ve anlık mesajlaşmaların yapılabilmesi ve öğrencilerin öğrenme sürecinin takip edilebilmesi kolaylaştırılmıştır.^{xxv}

Arjantin: Arjantin Milli Eğitim Bakanlığı tarafından geliştirilen Educ.ar isimli eğitim portalında öğretmenler, yöneticiler, öğrenciler ve aileler için küratörlü dijital kaynaklar erişime açılmıştır. Ayrıca, Milli Eğitim Bakanlığı ile Medya ve Halkla İlişkiler Sekreterliği tarafından geliştirilen "Seguimos Educando" programı, 1 Nisan 2020 tarihinden itibaren eğitici içerik yayınlamaya başlamıştır. Okulların salgın nedeniyle kapanmasının ardından geliştirilen Seguimos Educando, özel olarak günde 14 saat televizyon içeriği ve günde 7 saat radyo içeriği yayınlamaktadır. Eğitime devam etmek anlamına gelen Seguimos Educando platformu her eğitim düzeyine uygun, farklı temaları kapsayan ve öğrenci dostu olacak bir şekilde tasarlanmıştır. Bununla birlikte, teknolojiye erişimi olmayan öğrenciler için içerisinde eğitim materyalleri ve kaynakları bulunan dizüstü bilgisayarlar dağıtılmıştır. Arjantin'deki öğrenciler için teknolojiye erişimi genişletmek ve dijital uçuşunu azaltmak için Eğitim Bakanlığı, Buenos Aires eyaletinde bulunan belediyeler ile sosyo-ekonomik kırılganlıklara sahip bölgelerde mini dizüstü bilgisayarların ve tabletlerin dağıtımını için anlaşmalar imzalamıştır. Belediyeler, devlet tarafından işletilen eğitim kurumlarında ortaöğretim düzeyinde eğitim alan öğrenciler için okullara dağıtılacak bu teknolojik materyalin dağıtımını koordine etme görevini üstlenmiştir.^{xxvi}

Avusturya: Salgın sürecinde Avusturya'da Moodle ve LMS gibi öğrenme platformlarının yanı sıra Microsoft ve Google gibi şirketlerin bulut çözümleri kullanılmaya başlanmıştır. Eğitim Bakanlığı tarafından geliştirilen içerik platformu Eduthek, anaokulu ve tüm okul seviyelerindeki öğrencilere, evde pratik yapmaları ve

bilgilerini derinleştirmeleri için harici sağlayıcılardan öğrenme ve alıştırma materyalleri sunmaktadır. Hâlihazırda çok sayıda kitap yayıncısı ve içerik sağlayıcıları, içeriklerinin bir kısmını ücretsiz olarak sunmaktadır. Ayrıca, Avusturya'da 18 Mart 2020 tarihinden bu yana, halka açık TV istasyonu ORF 1, tüm okul seviyelerindeki öğrenciler için özel bir eğitim programı sunmaktadır. Her sabah 6-9 arası okul öncesi ve ilkökul çocukları için program yayınlanmakta, daha sonra, üç saatlik "ORF-1-Freistunde" programı, 10 yaş üstü öğrenciler için bir eğitim programı sunmaktadır. Belgeseller, bilgilendirici bölümler ve açıklayıcı videoların yanı sıra bu hedef kitle için özel olarak tasarlanmış bir haber formatı da gösterilmektedir. Öğrenciler ise programlara aktif katılım sağlayarak soru ve ihtiyaçlarını dile getirebilmekte, video ve mesajlarla katkıda bulunabilmektedir. Bununla birlikte, Eğitim Bakanlığı öğretmenler ve okul müdürleri için uzaktan eğitim yönergelerini içeren bir konsept geliştirmiştir. Avusturya'da bölgesel inisiyatiflerin de hayata geçirildiği görülmektedir. Bu kapsamda Viyana'da 10-14 yaş arası çocuklar için çevrim içi olarak ücretsiz "Support 2.0" özel ders eğitimi sunulmakta ve bu eğitim Almanca, İngilizce ve matematik ek ders desteğinden oluşmaktadır. Ayrıca, salgın sürecinde okul psikologlarına telefon veya e-posta yoluyla hızlıca ulaşılabilecek bir mekanizma kurulmuş, Almanca bilmeyen insanlar için de 23 farklı dilde danışmanlık hizmeti verilmeye başlanmıştır.

Bulgaristan: Bulgaristan Eğitim ve Bilim Bakanlığı 16 Mart 2020 itibarıyla bir e-öğrenme sistemi başlatmış ve bu kapsamda yayıncılar 1-10. sınıflar arası çevrim içi ders kitaplarını ücretsiz olarak sağlamaya başlamıştır. Ayrıca, bölgesel eğitim kurumları, videolar ve web seminerleri aracılığıyla 65.000 öğretmeni ve 700.000'den fazla öğrenciyi bu süreçte desteklemiştir. Bununla birlikte, BNT 2 ve BNT 4 kanalları üzerinden eğitim programları yayınlanmaktadır. Bulgaristan'da öğrencilerin yaklaşık %89'u uzaktan eğitim sistemine kayıtlıdır ve her öğrenci ulusal televizyon kanallarında yayınlanan dersler de dâhil olmak üzere, günde altı saat uzaktan eğitime katılmaktadır. Ayrıca Eğitim ve Bilim Bakanlığı uzaktan eğitimi desteklemek için yenilikçi metodolojiler, testler, filmler, alıştırma, motive edici unsurlar ve pedagojik uzmanların video derslerinden oluşan bir çevrim içi eğitim platformu geliştirmiştir. Bulgaristan'ın uzaktan eğitim sisteminde dikkat çeken bir diğer detay her yükseköğretim kurumunun çeşitli çevrim içi platformlar, video konferans yazılımları ve diğer iletişim kanallarını kullanarak öğrencilerinin uzaktan eğitimi sürecini bağımsız olarak düzenlemesidir. Bu kapsamda erişim ve bulut hizmetleri oluşturulmuş, Microsoft Teams, Office 365, Skype, Blackboard gibi programlar ve platformlar sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır.

Rusya: Salgın sürecinde Rusya'da Yandex.textbook, Teach.ru ve Yaklass gibi çevrim içi platformlar öğrenciler, öğretmenler ve ebeveynlerin hizmetine sunulmuştur. Rus bilişim şirketlerinin de uzaktan eğitime destek

sunduğu bu dönemde birçok ders içeriğine ve kurslara ücretsiz erişim sağlanmıştır. Bununla birlikte, Eğitim Bakanlığı, tüm eğitim seviyelerinde uzaktan eğitim teknolojilerinin uygulanması için yönergeler ortaya koymuştur. Ayrıca bölgesel bakanlıklar, okulları ve yükseköğretim kurumlarını uzaktan eğitimi düzenleme konusunda desteklemek için bir yardım hattı başlatmıştır. Yükseköğretim kurumlarının uzaktan eğitimi düzenlemesine yardımcı olmak için Bilim ve Yükseköğretim Bakanlığı bünyesinde bir çalışma grubu kurulmuştur. Bakanlık ayrıca, metodolojik destekle üniversiteler için bir yardım hattı ve "Öğrenmeye Devam Et, Öğretmeye Devam Et" isimli bir web sitesi oluşturmuş ve web sitesinde mevcut ücretsiz çevrim içi kursların bir listesini yayınlamıştır. Salgın ile psikolojik düzeyde nasıl başa çıkılacağı konusunda eğitimciler ve okul personellerine özel rehberlik hizmeti sunulmuştur.^{xxvii}

İngiltere: Uzun kesintiler ve uzaktan eğitimle geçen 18 ayın ardından İngiltere'de milyonlarca öğrenci Eylül ayında ders başı yapmıştır. İngiltere Eğitim Bakanı Gavin Williamson, aşıyla istenilen hedefi tutturduklarını ve zor bir eğitim yılı olmasını da göz önüne alarak öğrencilerin yerlerinin sınıflar olduğunu vurgulamış, mevcut endişeleri gidermek adına öğrencilerin başvuracakları psikolojik danışma merkezlerine 17 milyon sterlin bütçe ayrıldığını ifade etmiştir.^{xxviii} Bununla birlikte, İngiltere hükümeti salgın döneminde evlerinde internet üzerinden derslere katılmayan öğrenciler için 388 milyon euro ek ders bütçesi, ilk ve ortaokul öğrencileri için tasarlanan hızlandırılmış eğitim dersleri için ise 720 milyon euro maddi yardım sağlanacağını açıklamıştır. Toplamda 1.1 milyar euroyu geçen bu eğitim desteğinin 2020 yılında açıklanan 14 milyar euro tutarındaki 3 yıllık yapılanma fonundan Milli Eğitim Bakanlığı'na aktarılması planlanmıştır. Ayrıca, söz konusu ek eğitim bütçesinin nasıl kullanılacağını okullara bırakılacağı ve uygulamanın 2020-2021 eğitim ve öğretim yılının tüm dönemini kapsayacak şekilde yürürlüğe gireceği açıklanmıştır.^{xxix} Salgın sürecinde

Birleşik Krallık'ta her bölge ve okul uzaktan eğitim için kendi yöntem ve müfredatını kullanmıştır. Bununla birlikte, bu süreçte BBC'nin çocuk kanalı CBBC, hafta içi her gün 3 saatlik bir ilkökul programı yayını yapmış, BBC 2 ise hafta içi her gün en az 2 saatlik programla orta öğretim öğrencilerine destek olmuştur. Derslere, BBC'nin interaktif dijital yayını BBC Red Button üzerinden de erişim sağlanmıştır. Bu sayede internetleri olmasa bile tüm çocukların müfredata dayalı öğrenime erişebilmeleri kolaylaştırılmış, ayrıca evlerinde bilgisayar ve interneti olmayan çocukların derslere erişiminde sorunlar yaşanmaması adına tablet ve 4G internet paketi dağıtımı hızlandırılmıştır.^{xxx}

Almanya: Alman hükümeti korona tedbirlerinin çocuklar ve gençler için olumsuz sonuçlarını azaltabilmek için "Telaflı İçin Eylem Programı" isimli, yaklaşık 2 milyar euroluk destek paketini hayata geçirmiştir. Programın 1 milyar euro tutarındaki kısmının öğrenimlerinde geri kalan öğrencilerin aradaki farkı kapatılmaları için ek ders ve desteğe ayrılmasına, geriye kalan 1 milyar euronun ise salgın tedbirlerinin çocuklar ve gençler üzerindeki psikolojik etkilerinin hafifletilmesi için sosyal önlemlere tahsis edilmesine karar verilmiştir. Bu kapsamda, okul öncesi eğitim, okullarda sosyal hizmet çalışmaları ve boş zaman değerlendirme gibi mevcut programların bütçesinin de artırılması planlanmıştır. Aynı zamanda, söz konusu eylem programı çerçevesinde sosyal yardım programı Hartz IV ile geçimini sağlayan düşük gelirli ailelerin çocuklarına bir kereye mahsus olmak üzere 100 euro ödeme yapılması planlanmıştır. Bu paranın ihtiyaca göre, tatil, spor veya boş zaman değerlendirme faaliyetleri için kullanılabilmesi düşünülmektedir. Bununla birlikte, Aile ve Eğitim Bakanlıkları tarafından hazırlanan ve ilkökul öğrencilerine tam gün bakım hakkı sağlayan tasarı kabine tarafından kabul edilmiştir. Söz konusu tasarı kapsamında 2026-2027 öğretim yılından itibaren ilkökul öğrencilerine ilk dört yılda günde en az sekiz saat ve tatillerde tam gün bakım sağlanması planlanmaktadır.^{xxxi}

TÜRKİYE'DE SALGININ EĞİTİME YANSIMALARI

Covid-19'un küresel salgın olarak ilan edildiği 11 Mart 2020 tarihinden bu yana bir buçuk yılı aşkın bir süre geçmiş ve bu süre zarfında eğitimin sürdürülebilirliği ve okulların güvenli bir şekilde açılabilmesi için atılması gereken adımlar ülkelerin gündemini yoğun olarak meşgul etmiştir. Türkiye ise salgının ilk yılında OECD ülkeleri arasında okulların en uzun süre kapalı kaldığı ikinci ülke olmuştur. Virüsün bulaşma riskini en aza indirmek amacıyla 16 Mart 2020 tarihinde Türkiye'de okullar kapatılmıştır. Bu tarihten 2 Mart 2021 tarihinde öğrencilerin buldukları ilçedeki salgın yoğunluğuna göre okulların açılıp açılmayacağına karar verme esasına dayalı yerinde karar dönemine kadar, tatiller hariç geçen 175 okul gününde, okulların en fazla açık olduğu sınıf düzeyinde bile öğrenciler sadece 15 okul günü yüz yüze eğitime devam edebilmiş, bazı sınıf düzeyleri için yüz yüze eğitim gerçekleştirilmesi hiç mümkün olmamıştır.^{xxii} 23 Mart 2020 tarihinde uzaktan eğitim uygulamasına geçilmesinin ilan edilmesinin ardından bir hafta kadar kısa bir sürede kurulan platformlar aracılığıyla örgün eğitim uzaktan eğitime entegre edilmeye çalışılmıştır. Bu süreçte uzaktan eğitim TRT EBA TV ve Dijital Eğitim Platformu EBA olmak üzere iki bileşenli bir uygulama olarak yapılandırılmıştır.

Bununla birlikte Millî Eğitim Bakanlığı'nın (MEB) 23 Mart 2020-18 Haziran 2021 dönemine ilişkin açıklamış olduğu EBA istatistiklerine bakıldığında Türkiye'de okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim düzeyinde, tüm özel ve devlet okullarında örgün eğitime devam eden **18 milyon 241 bin 881 öğrencinin 2 milyondan fazlasının EBA platformunu aktif kullanmadığı** anlaşılmaktadır. Ayrıca MEB'in "Sayılarla Uzaktan Eğitim" bültenindeki verilere göre tablet bilgisayar ve erişim desteğinin güçlendirilmesine yönelik girişimlerde henüz yeterince aşama kaydedilemediği anlaşılmaktadır. **Öğrencilerin yalnızca %10'unun EBA'ya tablettten girdiği ve bilgisayar ile giriş yapan öğrencilerin oranının %32 olduğu tespit edilirken, öğrencilerin büyük çoğunluğunun (%58) cep telefonuyla dersleri takip ettiği** gözlemlenmiştir.^{xxiii}

Tüm bu göstergeler ekonomik nedenlerle dijital araçlara ve internete ulaşamayan öğrencilerin eğitim sürecinin kesintiye uğradığına ve mevcut eşitsizliklerin daha da görünür hale geldiğine işaret etmektedir. Bu süreçte yapılan birçok araştırma özellikle sosyo-ekonomik durumu yeterli olmayan düşük gelirli, anadili farklı olan veya dezavantajlı gruplardan çocuklarının eğitime erişemediğini ve sistemin dışında bırakıldıklarını vurgulamaktadır. Kısıtlı imkânlarla uzaktan eğitime erişim sağlayabilen, ailenin ortak cep telefonunu kullanan çocuklar da bu süreçte internet erişimi, uygun zaman ve mekân olmayışı gibi sebeplerle eğitim haklarından mahrum olmuştur.^{xxiv}

Engelli Çocuk Hakları Ağı tarafından 2020 yılında yayınlanan "Covid-19 (Pandemi) Sürecinde Özel Gerekli Çocukların ve Ailelerinin İhtiyaçlarını Belirlemeye Yönelik Eğitim Analizi Raporu" başlıklı çalışma kapsamında gerçekleştirilen ankete katılan **ailelerin**

%61'i çocuklarının örgün eğitime erişebilme olanaklarının olmadığını ifade etmiştir.^{xxv} Derin Yoksulluk Ağı tarafından hazırlanan "Pandemi Döneminde Derin Yoksulluk ve Haklara Erişim Araştırması" da benzer bir duruma işaret etmektedir. Araştırma kapsamında Derin Yoksulluk Ağı'nın İstanbul'da gerçekleştirilen faaliyetlerinden faydalanan kişilerle yapılan görüşmeler, salgının gününbirlik ve güvencesiz işlerde çalışan kesimin hayatlarına etkisini ortaya koymaktadır. Görüşülen **hanelerin %58'inde çocukların uzaktan eğitimde dersleri takip edemediği** ifade edilmekte, devamsızlık sebepleri olarak teknolojik araçların yetersizliği, internet bağlantısının olmaması, ebeveynlerin desteğinin eksikliği, bilgi yetersizliği, isteksizlik ve işgücüne katılımın ön plana çıktığı vurgulanmaktadır.^{xxvi}

Salgın döneminde eğitime erişmekte büyük zorluk yaşayan bir diğer kesim ise mülteci çocuklardır. Televizyon, bilgisayar gibi teknik ekipmanlara sahip olmayan ve kalabalık hane koşulları nedeniyle derslerini takip etmekte zorlanan Suriyeli çocukların yaşadıkları hanelerin salgın döneminde uğradığı gelir kaybı nedeniyle çoğunlukla ev içi emeğe veya hane bütçesine katkı sağlaması beklenmektedir. "Covid-19 Sürecinde İstanbul'un Farklı Yerleşimlerinde Çocukların Haklarına Erişimi Araştırması: Mülteci Çocuklardan Deneyimler" raporunda karantina sürecinde sosyal bağları zayıflayan, evlerine kapanan, dil bariyeri nedeniyle **öğrenme becerileri kısıtlanan mülteci çocukların, savaş ve göç deneyimleri sonucunda yaşadıkları travmanın tekrarlanabileceğine** dikkat çekilmektedir.^{xxvii} Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği'nin (SGDD-ASAM) Nisan 2021 tarihli "Covid-19 Pandemisinin Türkiye'deki Uluslararası ve Geçici Koruma Altındaki Çocuklar Üzerinde Etkileri" raporu sığınmacı çocuklar ve aileleri üzerinde salgının ve salgın sürecinde uygulanan/uygulanmayan politikaların ağır etkilerini ortaya koymaktadır. Araştırma sonucunda **her 100 çocuktan 82'sinin iletişim araçlarının yetersizliği nedeniyle uzaktan eğitime erişemediği**, hâlihazırda uzaktan eğitime erişen çocukların %90'ının ise telefon aracılığı ile derslerini takip ettiği ifade edilmektedir.^{xxviii}

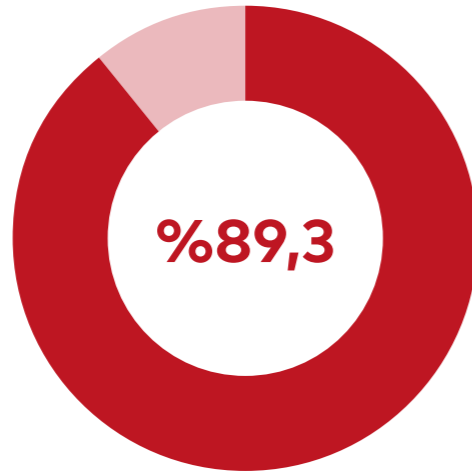
Salgınlar ve genel olarak diğer afet durumlarında özellikle dezavantajlı çocukların sosyal desteklere erişmemesi ve okul gibi çocuk koruma mekanizmalarıyla bağlarının kopması, çocukları ihmal ve istismara açık hale getirmektedir. Ev içindeki şiddet doğrudan çocuğa yönelmese de çocuğun şiddete tanıklık etmesi başlı başına travmatik bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Sosyo-Politik Saha Araştırmaları Merkezi tarafından Nisan 2020'de 28 şehirde gerçekleştirilen araştırmaya katılan **1.873 kadının %69'u karantina sürecinde ev içi tartışma veya çatışma yaşadıklarını**, %39'u ise ev içi tartışmalarının karantina öncesine göre daha yoğun olduğunu ifade etmiştir. Aynı araştırmada, **katılımcıların yarısından fazlasının yaşadığı hane- de 0-18 yaş grubu çocuk bulunduğu ve %19'unda ise salgın sürecinde hanelerinde bulunan çocuğun şiddete maruz kaldığı** belirtilmektedir.^{xxix}

Salgın sürecinde tartışma konusu olan bir diğer husus evlerin yapısı ve niteliği olmuştur. Eğitim Reformu Girişimi'nin (ERG) hazırlamış olduğu "Eğitim İzleme Raporu 2020: Eğitim Ortamları" başlıklı araştırmada salgın sürecinde balkon gibi hava almaya veya hareket ihtiyacına karşılık verecek imkânların varlığı, güneş ışığı ve temiz hava sirkülasyonu, çocukların ve yetişkinlerin kendilerine ait odalara sahip olmalarının bireylerin iyi olma haline etki ettiği belirtilmektedir. Raporu, **uzaktan eğitim sürecinde aynı odayı, aynı dijital araçları paylaşmak durumunda kalan çocukların eğitime katılımında kesintiler yaşandığı** vurgulanmaktadır.^{x4} Benzer şekilde, İstanbul Planlama Ajansı (İPA) tarafından 27 Ağustos 2021 tarihinde çocuk hakları ve refahı, eğitim, ayrımcılık ve sosyal entegrasyon alanlarında çalışan toplam 34 sivil toplum kuruluşu temsilcisi, uzman ve akademisyenlerin katılımıyla gerçekleştirilen "Salgın Döneminde Sürdürülebilir Bir Eğitim ve Yerel Yönetimlerin Rolü" başlıklı çalışmada katılımcılar **uzaktan eğitimin yalnızca bir dijital okuryazarlık ve dijital erişim**

araçlarının edinilmesi sorunu olmadığını altını çizmiştir. Çalışmada katılımcılar eğitimin erişilebilirliği konusunun **sosyal politika yaklaşımını içermesi** gerektiğini belirtmiş ve **yoksulluk koşullarında yetersiz mekansal imkanların eğitimin erişilebilirliği üzerinde olumsuz etkisi olduğunu** vurgulamıştır.

Eğitim-İş Sendikası'nın "Öğretmenlerin Gözünden Bir Yıllık Pandemi Sürecinde Eğitimin Değerlendirilmesi" başlıklı araştırmasında evlerde mekân ve teknolojik araçların paylaşılmasına yönelik sıkıntıların yaşandığı, 12 ilden araştırmaya katılan **638 öğretmenin %20'sinin evinde derse uygun mekân bulunmadığı, %67'sinin ise salgında ders için yeni teknolojik araç satın almak mecburiyetinde kaldığı** görülmektedir.^{x5} İPA'nın **İstanbul genelinde 402 veli** ile gerçekleştirmiş olduğu "Pandemide Eğitim Hayatına Dönüş Araştırması" da veliler açısından benzer bir sonuca işaret etmektedir. Görüşülen **velilerin %89'u son bir yıl içerisinde teknoloji harcamalarının arttığını** ifade etmektedir.

Teknoloji harcamalarının artış oranı
(Bilgisayar, tablet, internet vb.)

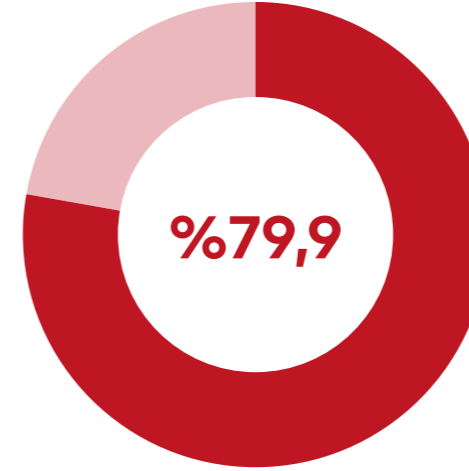
Grafik 2: Teknoloji Harcamalarının Artış Oranı, İPA Pandemide Eğitim Hayatına Dönüş Araştırması, 2021

Salgın sürecinde eğitim konusunda atılan adımlara yönelik eleştirilerin başında canlı derslerin planlanmasında ve EBA TV yayınlarında çocukların sosyal ve toplumsal gelişimine, bireysel ilgi ve yeteneklerine yönelik hiçbir çalışmaya yer verilmemesi gelmektedir. Konuyla ilgili yapılan birçok araştırma eğitimin niteliğinin iyileştirilmesinde toplumun izleme, öneri geliştirme ve katkıda bulunmasına olanak sağlayacak ortamların yaratılmadığını öne sürmektedir. OECD'nin "Government at a Glance 2021" isimli raporunda eğitim sistemine dair memnuniyeti gösteren verilere bakıldığında ise **Türkiye'nin %27 oranı ile Şili (%43) ve Yunanistan'ın**

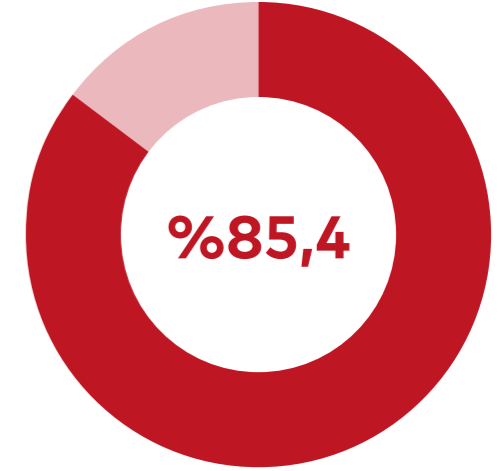
(%36) gerisinde kalarak en düşük memnuniyet düzeyine sahip olduğu görülmektedir.^{x6}

Bu memnuniyetsizlik sebebiyle ve uzaktan eğitimde yaşanan aksaklıkları gidermek adına ebeveynlerin çocukları için çoğunlukla ek kaynaklara ihtiyaç duyduğu, özel ders ve kurslara yöneldiği gözlemlenmektedir. İPA tarafından gerçekleştirilen anket çalışmasına katılan **velilerin %77,9'u son bir yıl içerisinde özel ders ve kurs masraflarının, %85,4'ü ise yardımcı kaynaklara ayırdıkları bütçenin arttığını** ifade etmektedir.

Özel Ders / Kurs Masraflarının artış oranı

Yardımcı kaynaklara ayrılan bütçenin artış oranı

Grafik 3: Özel Ders/Kurs Masrafları ve Yardımcı Kaynaklara Ayrılan Bütçenin Artış Oranları, İPA Pandemide Eğitim Hayatına Dönüş Araştırması, 2021

Eğitimin 6 Eylül 2021 tarihinde yüz yüze olarak yeniden başlamasından önceki dönemde sıkça tartışılan bir diğer konu ise uzaktan eğitimin bireysel ve toplumsal olumsuz sonuçları olmuştur. Bu süreçte okulların, salgının ana yayılma merkezi olmadığını ve okullarda görülen vakaların toplumdaki yayılmanın bir yansıması olduğunu vurgulayan Türk Tabipler Birliği (TTB), okulların kapalı kalmasının çocukların ruhsal, sosyal ve bedensel sağlığını son derece olumsuz etkilediğini, zihinsel, sosyal ve bedensel gelişimlerinde geri dönüşü olmayan kayıplara yol açtığını belirtirken, okulların gerekli tedbirlerle birlikte yüz yüze olarak sürdürülmesi gerektiğini vurgulamıştır.^{x7} Benzer şekilde İPA'nın araştırmasına katılan **velilerin %55'i uzaktan eğitimin çocukların eğitim hayatına olumlu etkisi olmadığını, %69'u ise yüz yüze eğitime geçilmesi ve bu şekilde sürdürülmesi gerektiğini** belirtmiştir.

İstanbul Planlama Ajansı tarafından gerçekleştirilen "Salgın Döneminde Sürdürülebilir Bir Eğitim ve Yerel Yönetimlerin Rolü" isimli çalışmada katılımcılar yüz yüze eğitimin öğrencilerin akademik becerilerinin gelişiminden daha fazlasını ifade ettiğinin altını çizmiştir. Uzmanlar özellikle ilköğretim çağındaki edinilen akademik becerilerde okul ortamının sağladığı ruhsal ve sosyal desteklerin önemli bir rolü olduğunu vurgulamıştır. Konferansta Tarlabası Toplum Merkezi'ni temsil eden bir uzman okulun çocukları koruyucu ve destekleyici rolünü şu şekilde aktarmıştır: **"Okul çocuğu korur. Sadece öğrenmeye dair değil, beslenme takibi, ihmal, istismar açısından da korur. Ailenin yoksulluğunu görüp sosyal desteğe yönlendirmek, çocuğun hayatına dokunmak**

gibi pek çok başka alanlar açar. Bir mekân olarak okul çocuğa ulaşmak için hâlâ çok önemli."

Çalışmada görüş belirten uzmanlar özellikle çocukların iyi olma hali açısından yüz yüze eğitimin sürdürülebilir bir şekilde tesis edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte, katılımcılar uzaktan eğitimde kapsayıcı bir modele geçilmesinin eğitimin erişilebilirliği açısından eşitsizlikleri azaltma potansiyelini içerdiğini ve bu sebeple uzaktan eğitim sürecinde tecrübe edilen dijital olanaklardan uzun vadede yararlanılmaya devam edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Türkiye'de eğitim ile ilgili karar alma süreçlerinde karşılaşılan en önemli problemlerin başında öğretmen, öğrenci, veli gibi paydaşların etkin katılımının gözetilmemesi ve dikkate alınmaması gelmektedir. Bu ihtiyaçtan hareketle, İPA, öğrenci, veli ve öğretmenlerle salgın sürecinde eğitim, sağlık, sosyal yaşam, çalışma hayatı, beslenme imkânları ve bakım gibi haklarına ne derecede erişebildiklerini, karşılaştıkları zorlukları, çözüm önerilerini ve taleplerini konu alan odak grup görüşmeleri gerçekleştirmiştir. Bir sonraki bölümde veliler, öğrenciler ve öğretmenlerle yapılan odak grup görüşmelerinden elde edilen çarpıcı bulgulara yer verilmiştir.

ÇOCUKLARIN GÖZÜNDEN SALGIN SÜRECİNCE EĞİTİM

Yaşları 7 ile 17 arasında değişen, ilkokul, ortaokul ve lise düzeyinde eğitimini sürdüren toplam 13 çocukla yapılan derinlemesine görüşmelerde çocukların salgın öncesi ve sonrasına ilişkin olarak eğitim hayatıyla ilgili deneyimlerinin nasıl değiştiği, salgın döneminde psiko-sosyal ve fiziksel ihtiyaçlarının ne ölçüde karşılanabildiği ve bu süre zarfında yaşadıkları sorunlar konusundaki taleplerine odaklanılmıştır.

"Umutsuzluktan yorulduk. İhtiyaçlarımız hep soruluyor, hep söylüyoruz ama değişen bir şey yok. Sorunu yaşayan biziz, çözümü bilen de biziz."

Görüşme yapılan öğrencilerin tümü salgın sürecinde yapılan derslere yeterince vakıf olamadıklarını ve genel olarak eksiklik ve yetersizlik hisleri içerisinde olduklarını belirtmiştir. Yüz yüze eğitimin kesintiye uğramasının okula ve derslere olan ilgilerini azalttığını ifade eden öğrenciler, çoğunlukla **yoğun dikkat eksikliği, kaygı, yorgunluk, can sıkıntısı, üzüntü ve korku** hissini bir arada yaşadıklarını belirtmiştir. Çevrim içi eğitim sürecinde geçirilen zamanı **"verimsiz geçen ders zamanı"** olarak nitelendiren bir öğrenci salgın sürecinde yaşadıklarını ve hislerini şu şekilde ifade etmiştir: **"Korku ve kaygı hissettim. Bu dönem çok sıkıntılı geçti. Ders çalışmak için konsantre olamıyorum, çalışmadıkça derslerden geri kalıyorum, bu da ben de stres yapıyor. Ne yaparsam anlayamıyorum dersleri. Evde oturduğumda eleştirilerin odağı oldum, bundan bunaldım"** (Yaş 12). Çevrim içi eğitimin verimsizliğinin yanı sıra derslere erişim konusunda da zorluklar yaşadığını ifade eden öğrencilerin büyük bir kısmı ebeveynlerinin telefonları vasıtasıyla derslere bağlandıklarını belirtmiştir. Ancak, birden fazla çocuğun bulunduğu kalabalık hanelerde tek bir teknolojik aygıtın olması ve çoğu kez çocukların derslerinin çakışması derslere katılımı imkânsız hale getirmektedir. Görüşme yapılan bir lise öğrencisi karşılaştığı bu sorunu şu şekilde ifade etmektedir: **"Biz altı kardeşiz, evde bir tek babam çalışıyor. Telefon bozulunca yenisini alamadık. Bilgisayarın klavyesi çalışmıyordu, yaptıramadık"** (Yaş 17).

Yapılan görüşmelerde dikkat çeken bir diğer husus, öğrencilerin bu süreçte hem psikolojik ve fizyolojik açıdan sağlık sorunları yaşamaları olmuştur. Masa başında geçirilen zamanın önceki döneme göre uzaması ve bedensel hareketsizlik öğrenciler arasında **sırt, bel, diz ağrısı, göz bozuklukları, deri hastalıkları, yoğun kilo kaybı ya da alımı gibi fiziksel şikâyetlerin** ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu açıdan yüz yüze eğitimin kesintiye uğramasının öğrenciler açısından çok ciddi psikolojik hasarların yanı sıra fiziksel sonuçlarının da olduğunu söylemek mümkündür.

Odak grup görüşmelerinde okula duyulan özlem öğrencilerin ortaklaştığı bir diğer konu olarak ön plana çıkmıştır. Okulu sadece bir eğitim mekânı olarak görmediklerinin altını çizen öğrenciler, okulda sosyalleşme,

eğlenme, dayanışma, sorunlara çözüm bulma gibi pek çok ihtiyacın karşılandığını ifade etmiştir. Öğrenciler arasında **ev mekânı çoğunlukla kapanma, yalnızlaşma, paylaşamama durumları** ile ilişkilendirilirken, **okul en çok dertleşme, dayanışma, ortaklaşma ve anlaşılma durumları** ile ilişkilendirilmektedir.

"Okulda problemlerimi daha rahat çözüyordum, orada beni dinleyen arkadaşlarım var. Evde sorunlarımla ilgilenen yok. Babam işten yorgun argın geliyor, beni dinlemiyor. Annem zaten beni hiç dinlemez. Büyüklere sadece geleceğe dair planlarımızı soruyorlar. Ben şu an konuşmak istiyorum, geleceğimi değil, ama anlamıyorlar" (Yaş 14)

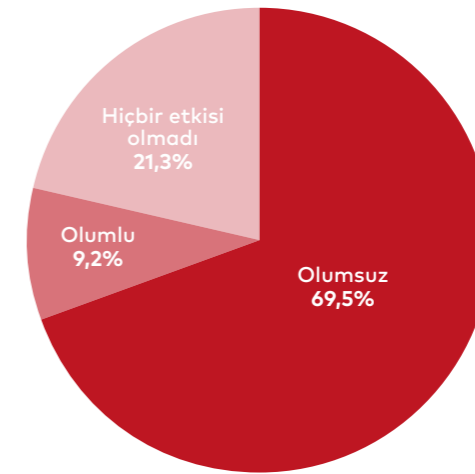
Öğrencilere yeni döneme ilişkin talepleri sorulduğunda karar süreçlerine katılmadan derslerin planlanmasına, okul mekânındaki iyileştirme önerilerinden öğretmenlerin öğrencilere karşı tutumlarını değiştirmesi talebine kadar oldukça geniş bir çerçevede cevaplar alınmıştır. Bu talep ve önerilerin ortak noktasının öğrencilerin okul ekosisteminin tasarlanmasına ilişkin süreçlerde doğrudan aktör olarak görülmeye dair duydukları istek ve arzu olduğunu söylemek mümkündür. Dikkat çekici bir şekilde, yüz yüze olarak yapılandırılan yeni dönemde alınması gereken önlemlerin öğrenciler nezdinde kritik bir tartışma konusu olmadığı anlaşılmıştır. Bu önemlerin zaten yetişkinler tarafından onlar adına alındığı fikri yaygın görünmektedir. Ancak öğrenciler hem salgın süresince hem de sonrasında kendi psiko-sosyal ve fiziksel ihtiyaçlarına cevap verebilecek kapsayıcı çözümlere ihtiyaçları olduğunu belirtmişlerdir.

SALGIN DÖNEMİNDE EBEVEYN OLMAK

Salgın özellikle düzenli geliri olmayan, güvencesiz ve kayıt dışı çalışanların bulunduğu hanelerde çok daha yıkıcı etkilere yol açmıştır. Eğitimin çevrim içi sürdürüldüğü süreçte sadece günlük ihtiyaçlarını giderebilen hanelerde stres ve kaygının arttığı, harcamaların hane bütçesini aştığı ve sürecin olumsuz etkilerinin ilk günden itibaren derin bir şekilde hissedildiği gözlemlenmektedir. İPA'nın anket çalışmasına katılan **velilerin %69,5'i bu süreçte maddi durumlarının olumsuz etkilendiğini** ifade etmiştir.

"Bu süreç benim için çok zor geçti. İnternetimiz yoktu. Her ay belirli bir ücret verme karşılığında komşudan internet almak zorunda kaldım. O da bu sene interneti kesiyor zaten. Bu yıl internet üzerinden dersler yapılırsa giremeyecek."

Pandemi sürecinde uzaktan eğitim sizi maddi açıdan nasıl etkiledi?

Grafik 4: Pandemi Sürecinde Uzaktan Eğitimin Maddi Açıdan Etkileri, İPA Pandemide Eğitim Hayatına Dönüş Araştırması, 2021

Odak grup görüşmeleri kapsamında 9'u kadın, 3'ü erkek, toplamda 12 veliyle görüşülmüştür. Velilerin salgın sürecince sadece maddi olarak değil aynı zamanda manevi olarak da fazlasıyla zorlandıkları gözlemlenmiştir. Özellikle kadınlar görüşmeciler **ev içi emek yükünün arttığını, yoğun stres yaşadıklarını ve ev düzenlerinin bozulduğunu** belirtmiştir. Salgın sürecinde ev içindeki emek yükü giderek artarken çocuklarının eğitimlerinin takibini de yapmaya çalıştığını ifade eden bir kadın veli, bu koşulların evdeki kız çocukları üzerindeki sonuçlarına da şu şekilde dikkat çekmiştir: **"Bu dönem çok zor geçti, baskı hep liseye giden kızımın üzerindeydi. Küçük kardeşiyle ve ev işleriyle uğraştı, sorumluluğu çok fazlaydı bu yüzden eğitim hayatından koştum. Psikolojik olarak çok zorlandığı hatta kaşları döküldü. Kızım bu yüzden artık kendisi için çabalamaktan vazgeçti."**

Okuma-yazma bilmediğini ifade eden bir diğer kadın veli, evdeki sorumluluklarını bir kenara bırakarak dikkat dağınıklığı olan çocuğuyla birlikte derslere katılmak durumunda kaldığını, aynı anda diğer çocuğunu da oyala-

maya çalıştığını, çocukların evde buldukları süre zarfında taleplerinin arttığını ve bu durumun bütçelerini fazlasıyla zorladığını belirtmiştir.

"Benim okuma-yazmam yok, eğitim almadım, onunla birlikte ben de öğrendim. İşimi, gücümü bırakıp beraber derse giriyorduk. Bitene kadar diğer çocuğuma da bir şeyler verip diğer odada oyalıyordum. Çocuklar evde olduğu zaman sürekli bir şeyler istiyorlar. Özellikle yiyecek bir şeyler istiyorlar."

Görüşme yapılan velilerin büyük bir kısmı uzaktan eğitim sürecinde çocuklarının internet, tablet ve bilgisayar gibi olanaklara sahip olmadığını belirtmiştir. Bu nedenle oldukça zorlandıklarını ve çocuklarının çevrim içi eğitimden verim alamadığını ifade eden bir veli sözlerini şöyle sürdürmüştür: **"Çocuklar babalarının telefonunu kullanıyordu. 4 çocuğum derslerine bu şekilde katıldı. Babaları işe telefonsuz gidiyordu. Daha sonra İSADEM'den tablet aldık."**

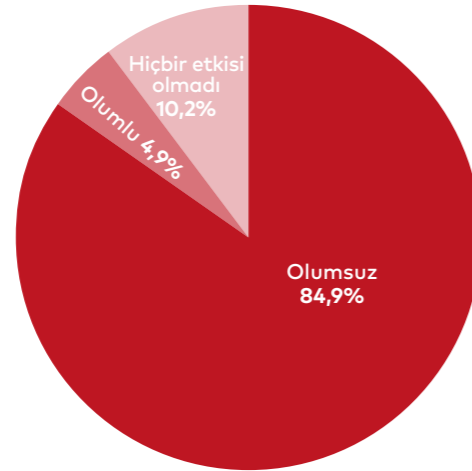
"Kendi telefonumu çocuğa veriyordum, o şekilde eğitime katılıyordum. Gelen aramalara akşamları çocukların dersleri bittiğinde cevap veriyordum."

Görüşme yapılan bir diğer kadın veli ise bu süreçte çocuklarının eğitimlerini takipten, artan ev işlerine kadar birçok yükü sırtlandığını fakat bu sırada psikolojik olarak çöktüğünü ve kendi iyi olma halini göz ardı ettiğini şu sözlerle ifade etmiştir: **"Hem eş hem de iki çocuk evde olduğunda inanılmaz çaresiz kalıyorsun. Bütün yük annelerin omzuna bindi. Bir yandan çocuklar eğitimlerinden geri kalmasın diye sürekli takip edip öğretmenleriyle de konuşuyordum. Zaman zaman çok çaresiz kalıp da o hissin içinden çıkamayacak gibi oldum. Pandemi-den ötürü değil kendi çaresizliğim yüzünden haftalarca evden çıkamadım. Evde herkese yetişmeye çalışırken dışarıdaki hayat gittikçe korkutucu hale gelmeye başladı. Herkesin ihtiyacına koşmaya çalışırken kendime yetememeye, zaman ayıramamaya başladım."**

Odak grup görüşmelerine paralel şekilde, İPA tarafından gerçekleştirilen anket çalışmasında velilerin %84,9'u salgında sosyal hayatlarının, %42,3'ü ise aile içi ilişkilerinin olumsuz olarak etkilendiğini belirtmiştir.

"Liseye giden iki çocuğum var. Biri açık lisede okuyor. Tablet olmadığı için çok zorlandım. Eski bir telefonum var. Bazen telefonu birine bazen de diğerine veriyorum. Kendi aralarında telefonu paylaşamadıkları için kavga ediyorlar. Ben bıktım! Evde dengeler bozuldu."

Pandemi sürecinde uzaktan eğitim sosyal hayatınızı nasıl etkiledi?

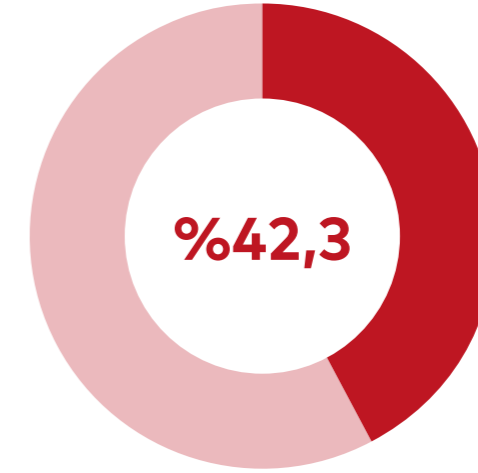

Grafik 5: Pandemi Sürecinde Uzaktan Eğitimin Sosyal Hayata Etkileri, İPA Pandemide Eğitim Hayatına Dönüş Araştırması, 2021

Ayrıca görüşmelerde veliler çocuklarıyla kurdukları ilişkinin de bu süreçte yıprandığına dikkat çekmişlerdir. Çocukların önceki sosyalleşme kanallarından ve fiziksel aktivite imkânlarından mahrum kalması sonucunda aile içi iletişimin sarsılması sıkça dillendirilen bir konu olmuştur. Bir veli bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: **"Enerjilerini atamadıkları için daha saldırgan oldular. Öncesinde çocuğumla iletişimimiz gayet iyiydi ama artık en ufak lafımda beni tersliyor."**

Salgın döneminde ev ortamının eğitim ortamına dönüşmesinin aile içi ilişki dinamikleri açısından pek çok yeni gerilim noktası ortaya çıkardığı veliler tarafından ortak bir hissiyat olarak dillendirilmiştir.

Pandemi sürecinde uzaktan eğitimin aile içi ilişkileri olumsuz etkileme oranı

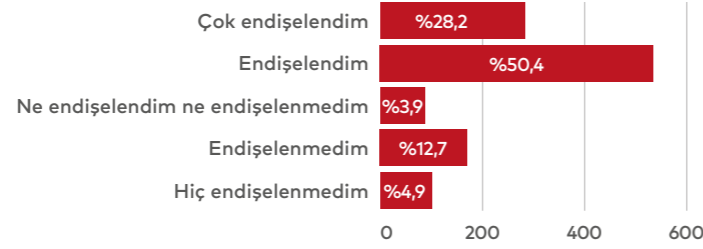

Grafik 6: Pandemi Sürecinde Uzaktan Eğitimin Aile İlişkileri Olumsuz Etkileme Oranı, İPA Pandemide Eğitim Hayatına Dönüş Araştırması, 2021

Görüşülen veliler yüz yüze olarak başlayan yeni eğitim döneminde yeterli tedbirlerin alınıp alınmadığı konusunda kafalarında soru işareti olduğunu dile getirmiştir. Çocuklarının serviste veya okulda virüs kapmasından endişe eden veliler, önceki dönemde hijyen malzemelerinin tümünü okuldan destek almaksızın kendi bütçeleri ile temin ettiklerini ancak yeni dönemde sınıfların kalabalıklığından ve tedbirlerin yetersizliğinden dolayı kaygılı olduklarını belirtmiştir. Ayrıca velilerin aşılama oranına ilişkin belirsizlik nedeniyle de kaygılı olduğu gözlemlenmiştir. Okullarda aşılı ve aşısız öğrencilerin, öğretmenlerin ve okul personellerinin bir arada olması nedeniyle başlayan tartışmaların veliler arasında ciddi bir ayrışma konusu olmaya devam ettiği anlaşılmaktadır. İPA'nın anket çalışmasına katılan velilerin %78,6'sı çocuklarının salgın sürecinde okula gitmesinden ve gidecek olmasından dolayı endişe duyduğunu ifade etmiştir.

Daha önce de belirtildiği gibi veliler yüksek oranda (%69,4) eğitimin yüz yüze olarak sürdürülmesi gerektiği fikrindedir fakat yine de velilerin %50'si geçtiğimiz eğitim öğretim döneminde çocuklarını okulların açık olduğu dönemlerde ya hiç göndermedikleri ya da kısmi olarak gönderdiklerini belirtmiştir.

Pandemi koşullarında çocuğunuzun / çocuklarınızı okula gitmesi / gitme ihtimali ile ilgili endişe duyduunuz mu?

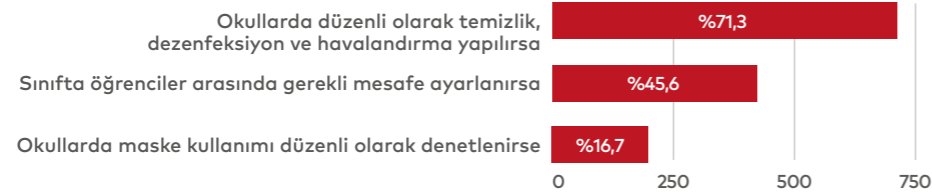

Grafik 7: Pandemi Sürecinde Ebeveynlerin Çocuklarını Okula Göndermelerine İlişkin Kaygıları, İPA Pandemide Eğitim Hayatına Dönüş Araştırması, 2021

Velilere mevcut belirsizliğin ne şekilde ve hangi önlemlerle aşılabileceği sorulduğunda ise öncelikle düzenli temizlik, dezenfeksiyon ve havalandırmanın yapılması gerektiğinin altını çizmiştir. Bununla birlikte, odak grup görüşmesine katılan tüm veliler okullarda salgına karşı alınan önlemlere güvenmediklerini, sosyal mesafe kuralına uyulacağına inanmadıklarını, özellikle okul tuvaletlerinin yetersiz ve kirli olması nedeniyle endişeli olduklarını ifade etmiştir.

"Çocuklar çok sıkıldı; bu yüzden okulların açılmasını istiyorum ama önlemlere güvenmiyorum. Sınıflar çok kalabalık. Tuvaletler çok pis. Kızlarım bu yüzden tuvaletleri kullanmıyor. Okullar ihtiyaçlar için yılda en az 100 lira alıyor. Durumun yoksa iki taksitle ödeniyor."

Yüz yüze eğitim açısından hangi önlemler alınırsa daha rahat hissedersiniz?

Grafik 8: Velilerin Yüz Yüze Eğitimde Alınmasını Beklediği Önlemler, İPA Pandemide Eğitim Hayatına Dönüş Araştırması, 2021

Okullarda yeterli önlemlerin alınıp alınmadığına dair duyulan endişenin yanı sıra veliler çocukların okullara ulaşımının ayrıca bir endişe kaynağı olduğuna dikkat çekmiştir. Velilerin %63,4'ü salgın sürecinde çocuklarını okula toplu taşımayla ve %82,9'u servisle göndermediğini belirtirken, %70'i bu süreçte çocuklarını okula bizzat kendisinin götürdüğünü ifade etmiştir. Toplu taşıma araçlarında ve okul servislerinde yeterli hijyen önlemlerinin alınmadığına dair kanının velileri çocuklarını kendi imkanlarıyla okula ulaştırmaya sevk ettiğini söylemek mümkündür.

Velilerle yapılan odak grup görüşmelerinde dillendirilen bir diğer konu ise okullarda öğrencilerin sağlıklı gıdaya erişimi olmuştur. Veliler okullardaki ve okul çevresindeki gıdaları güvenli ve sağlıklı bulmadıklarını ve genel olarak çocuklarına evden öğün hazırlama eğiliminde olduklarını belirtmişlerdir. Yine anket çalışmasına katılan velilerin %46'sı yemekhane, %55'i kantin ve %67'si okul çevresindeki yemekleri sağlıklı ve güvenli bulmadığını belirtirken, velilerin %95'i farklı sıklıklarda çocuklarının yemeğini evden götürdüğünü belirtmiştir. Odak grup görüşmelerine katılan veliler de sağlıklı okul yemeğinin çocukların gelişimi için temel bir ihtiyaç olduğunu ve bu konuda adım atılmasının gerekli olduğunu belirtmişlerdir. Çocukların farklı ihtiyaçlarına cevap veren bir sosyal refah alanı olarak görülen okul yemeği son yıllarda sıklıkla tartışılan bir konu haline gelmiştir. Okul yemeği desteğinin özellikle olanakları yeterli olmayan öğrencilerin daha fazla oranda maruz kaldığı sağlıksız beslenmenin ve bunların sonucunda ortaya çıkan öğrenme ve gelişim bozukluklarının önlenmesinde aktif bir rol oynayacağı düşünülmektedir. Ayrıca, konuyla ilgili yapılan araştırmalar okul yemeğinin eşitsizliğin nesilden nesile aktarımını önlediğine, çocuğun sosyal gelişimine katkı sağladığına, yoksul aileleri çocuklarını okula göndermeye teşvik ettiğine ve bu sayede çocuk işçiliğinin azaldığına işaret etmektedir.^{xiv}

Veliler arasındaki endişe ve belirsizlik hissini MEB'in salgın sürecinde eğitime ilişkin aldığı karar konusunda da mevcut olduğu gözlemlenmiştir. Velilerin %43'ü MEB'in salgın döneminde eğitime ilgili yanlış kararlar aldığını ve süreci yanlış yönettiği düşünürken, %44'ü Ziya Selçuk'un istifasının doğru bir karar olmadığını düşündüklerini belirtmiştir. Bununla birlikte velilerin yalnızca %22'si yeni Milli Eğitim Bakanı Mahmut Özer'in yeni dönemde daha başarılı olacağı fikrinde olduğunu ifade etmiştir.

TAHTADAN EKRAHA ÖĞRETMENLERİN UZAKTAN EĞİTİM DENEYİMLERİ

Türkiye'de salgın sürecinde öğretmenlerin mevcut sorunlarının farklılaşarak arttığı gözlemlenmektedir. Bu dönemde eğitim alanında yaşanan kriz ve aksaklıklarla nasıl baş edileceğine dair yeterli bilgisi olmayan öğretmenler sürece hazırlıksız yakalanmış, yeterli desteği görememiş ve bu süreci büyük ölçüde inisiyatif olarak kendi başlarına yürütmek durumunda kalmışlardır. Uzaktan eğitim sağlama yeterlilikleri ve becerileri kısıtlı olan öğretmenler bu süreci tek başına etkili bir biçimde yürütmekte farklı zorluklarla karşılaşmıştır. Dijital araçlara erişim ve bu araçları kullanabilme yeterlilikleri açısından öğretmenler arasında önemli farkların olmasının yanı sıra okulun sahip olduğu kaynaklar, öğrencilerin dijital araçlara erişim durumu ve kullanma yeterlilikleri, okulun ve öğrencilerin sosyo-ekonomik profili, öğretmenlerin uzaktan eğitim sürecini nasıl geçirdiğini önemli ölçüde etkilemiştir. Özellikle dezavantajlı bölgelerde ve okullarda görev yapan öğretmenler bu süreçte daha fazla güçlük yaşamıştır.

"EBA çok güzel platform aslında ama bütün çocuklar için erişilebilir olmadığı için yeterince faydalı olmadı. Öğretmenler teknolojiye biraz daha yaklaştı. Bu anlamda iyi oldu, pratik edindik. Bundan sonraki dönemde eğitim yüz yüze de olsa online de olsa teknolojiden daha fazla faydalanmamız gerekir. Daha hazırlıklı olsaydık mesela MEB'den kurs alsaydık bu konularda süreci daha iyi yaşardık."

Bununla birlikte, yabancı oldukları uzaktan eğitime adapte olmaya ve yaşadıkları zorluklarla baş etmeye çalışan öğretmenler, aynı zamanda okul yönetimi ve öğrenci velilerinin beklentilerini de karşılamaya çalışmıştır. Hazır olmadan kendilerini içinde buldukları ve çoğunlukla yalnız yürütmeye çalıştıkları bu süreçte çoğu kez haksız eleştirilerin hedefi olan öğretmenler, sınav baskısı, velilerin destek beklemesi, tüm öğrencilere yetişme kaygısı ve uzaktan eğitim planlamasının zorlukları nedeniyle ciddi bir baskı ve stres hissi yaşamıştır.^{xiv}

12'si kadın, 9'u erkek, ilkököl, ortaokul, lise düzeyinde devlet okullarında ve özel eğitim kurumlarında görevli toplam 21 öğretmenle yapılan derinlemesine görüşmelerde salgın sürecinde öğretmenlerin yaşadıkları zorluklar ve deneyimler anlaşılmaya çalışılmıştır. Yapılan görüşmelerde yöneltilen sorulara öğretmenler çoğunlukla kendi emek süreçlerini değil, öğrencilerin eğitim hakkını önceleyen ve gözetilen yanıtlar vermişlerdir. Görüşme yapılan öğretmenlerin tümü derslerde temas etmenin ve öğrenciyle yan yana olmanın önemine değinmiş, yüz yüze iletişim kuramamanın ve istenene yöntem ve tekniği uygulayamamanın sorunlara yol açtığını ifade etmiştir. Görüşülen öğretmenlerden birisi evlerde sürdürülen çevrim içi eğitimin konu, öğrenme, aktarım ve çocukların derslere katılımı açısından oldukça verimsiz olduğunu vurgularken sınıf ortamı ve ev ortamı arasında ciddi farklar olduğunu altını çizmiştir.

"Çocuklara odanızı sınıf gibi hissedin diyoruz ama nasıl hissetsin. Bir türlü çocukları derse adapte edemedik. Ettiğimiz zamanlarda bile kapı çalıyor, postacı geliyor, evde sadece ben varım, pardon çocuklar diyorum ve kapıyı açmaya gidiyorum. Bu benim için çok büyük bir dezavantaj. Çocuklara adapte olun diyorum, ama öğretmen olarak kapı açmaya ben gidiyorum."

Meslek hayatının en zor yılını yaşadığını ifade eden bir diğer öğretmen ise aşılmanın geç başlaması nedeniyle endişe yaşadığını, sağlığını risk altında hissederek öğretmenlik yapmanın oldukça zor olduğunu belirtmiştir.

Görüşme yapılan öğretmenler salgınla birlikte evlerinin eğitim ortamına dönüştüğünü, ebeveynlerin de bu ortama dâhil olduğunu ve **ders saatleri dışında öğrencilerle ve ebeveynlerle iletişim trafiğinin sürdüğünü** belirtmiştir. Bununla birlikte, özellikle kadın öğretmenler **ev içi emek yüklerinin arttığını ve çalışma saatlerinin uzadığını** dile getirmişlerdir.

"1,5 yılı aşkın bir süredir sadece öğrencilere değil, olmaması gerekirken velilere de ders anlatıyoruz. Normalde sınıfın içinde olmayan veli, odada size görüşmüyor ancak sonra çocuğuna direktif veriyor. Bir bakıyorsunuz size mesaj göndermiş, hocam böyle anlatılsa mıydı? Böyle anlatılmamalı mıydı? Bir taraftan da bu tür sorunlarla uğraşıyoruz."

Çocuklarla yan yana olmadıkları için ölçme ve değerlendirme yapmakta zorlandığını belirten öğretmenler, çevrim içi eğitimin özellikle ilkököl çağındaki çocuklar için uygun bir yöntem olmadığını, çocukların okuma-yazma becerileri açısından oldukça geri kaldığının altını çizmiştir. Çocukların yaşadıkları hanelerin koşullarının da bu süreçte çok önemli olduğunu vurgulayan öğretmenler, öğrencilerin çoğunlukla evde sadece bir tane bulunan telefonla dersleri takip etmeye çalıştıklarını, çoğu kez daha önemli görülen derse katılım sağlandığını ifade etmiştir.

"Sağlıklı bir ölçme-değerlendirme yapamadık. Yüzünü hiç görmediğimiz çocuklara not verdik, katılanlara ve soru sorana 10 puan daha fazla verdik, ancak bu puanlama yönteminin etik olmadığını biliyoruz."

Özellikle çocuk sahibi kadın öğretmenlerin bu süreci ayrı zorluklarda geçirdikleri gözlemlenmiştir. Görüşülen çocuk sahibi kadın öğretmenler **evde artan bakım yükü ve evden öğretmenlik deneyimi arasındaki dengeyi** bulmakta fazlasıyla zorlandıklarını ifade etmiştir. Bir görüşmeci bu durumu şu sözlerde ifade etmiştir: **"Ev işleri ve mesleki hayat iç içe geçti. Bu süreçte rol karmasına girdik, evde hem annem hem öğretmen. Çocuklar annelerini evde sadece anne olarak görüyor ama evde çalışan anneyi ilk kez gördüler. Bir yandan çevrim içi ders verdiğim için çocuklarımın isteklerine yeterince cevap veremiyordum."**

Ayrıca çevrim içi eğitim döneminde derslerin akşam geç saatlere kadar sürüyor oluşu **öğretmenlerin kendilerine ve ailelerine ayıracak zamanı bulmakta zorlanmasına** sebep olmuştur.

Öğretmenlerle yapılan görüşmelerde dikkat çekici olan bir diğer konu ise **mesleğin ideallerinin kaybolduğu** yönündeki ifadelerdir. Özel eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlerin bu süreçte ekonomik açıdan daha güvencesiz koşullarda çalıştığı ve bazı öğretmenlerin salgın sürecinde mesleğini bırakarak farklı iş kollarına yöneldiği bilgisi verilmiştir. Bu süreçte sıklıkla haksız eleştirilerin de hedefi olduğunu ifade eden öğretmenler, çoğu kez çalışmayıp para kazanmakla suçlandıklarını, bu durumun yoğun stres yaşamalarına sebep olduğunu ve **mesleki değersizleşme** hissini güçlendirdiğini belirtmiştir. Bu ithamla karşılaşan bir öğretmen sözlerini şu şekilde sürdürmüştür: **"Devlet okullarında çalışan öğretmenler özel okullardaki meslektaşlarına göre daha şanslıydı. Maaşlarını düzenli olarak almaya devam ettiler. Bu süreçte çok fazla velimiz de işsiz kaldı. İşsiz kalınca sağlıklarını da önemsememeye başladılar. Kendinize dikkat edin dediğimizde biz sizin gibi yatmıyoruz ki sözleriyle karşılaştık. Bu bizim için çok büyük bir psikolojik baskıydı. Şevkimiz kırıldı."**

Derslerde temas etmenin, öğrenciyle yan yana olmanın önemine değinen öğretmenler göz teması kuramadıkları ve yüz yüze iletişim sağlayamadıkları için ders ortamına yabancılaştıklarını ifade etmiştir.

Bu nedenle derslerden verim alınamadığını ve sağlıklı bir ölçme-değerlendirmede bulunamadıklarını belirten bir öğretmen sözlerini şöyle sürdürmüştür: **"İletişim tamamen koptu, yüz yüze iken öğrencilerin karakterlerini, davranış biçimlerini gözleyebilirken uzaktan eğitimde bunların tamamı elden gitti. Öğrencilerin çoğunun adını unuttuk, sesinden tanımaya çalıştık."**

"Çevrim içi eğitimde sanki arada bir duvar var. Aslında iletişim kuruyorum ama ne yaparsam yapayım istediğim etkiyi yaratamıyorum."

Salgın sürecinde virüsle mücadelede ortaya çıkan ihtiyacı karşılamak amacıyla hijyenik ürün üretiminde bulunan ancak uzaktan eğitimden verimli bir şekilde yararlanamayan meslek lisesi öğrencilerinin ve öğretmenlerinin yaşadığı zorluklar üzerinde durulması gereken bir diğer önemli konudur. Meslek liseleri diğer liselerden farklı olarak salgın sürecinde acil ihtiyaç duyulan maske, dezenfektan, koruyucu giysi ve siperlik gibi malzemelerin yanı sıra medikal cihazların da üretilmesiyle oldukça görünür hale gelmiştir. Bu liseler salgın boyunca üretilmeye devam edilen ve ihtiyaç duyulan alanlara yönlendirilen çok sayıda ürünle salgının yarattığı kriz atmosferine dikkate değer bir katkı sunmuştur. Aşağıdaki tabloda meslek liselerinin salgının etkisi altında geçen 2020 yılında ürettiği ürünlerin envanteri görülebilir.

Ürün	Miktar
Maske	100 milyon
Tek kullanımlık tulum	1,2 milyon
Yüz koruyucu siperlik	1,3 milyon
El dezenfektanı	1,8 milyon
Yüzey dezenfektanı	8 milyon
Temassız ateş ölçer	6500 adet
N-95 standartlarında otomatik maske makinesi	6 adet
Tek kullanımlık çatal-bıçak	60.000 adet
Ultrasonik cerrahi maske makinesi	33 adet
Otomatik dezenfektan cihazı	1600 adet
Kolonya	75 bin litre

Şekil 2: 2020 Yılında Meslek Liselerinin Salgın Sürecinde Geliştirdiği Envanter^{xlvi}

Meslek liselerinin bu sürece üretim faaliyetleri ile sürece büyük bir katkı sunduğu açıktır. Bununla birlikte meslek liselerindeki öğrenci ve öğretmenlerin bu süreçten ne şekilde etkilendiği çok tartışılmayan bir konu olarak kalmıştır. Salgının başlamasıyla diğer eğitim kurumları yüz yüze eğitime ara vermiş ve uzaktan eğitime geçmiştir fakat çok sayıda meslek lisesi ihtiyaç duyulan malzemeler için kesintisiz üretime devam etmiştir. Salgının ilk evresinde aralıksız üretime devam edilmesi meslek lisesi öğrencilerinin ve öğretmenlerinin sağlık durumları açısından endişelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Öte yandan, meslek liseleri üretim faaliyetleriyle sürece ciddi bir katkı sunarken, mesleki eğitimin niteliğinin bu süreçten ne şekilde etkilendiği de üzerinde çok durulmayan bir konu olarak kalmıştır.

Odak grup görüşmelerine katılan Mesleki Teknik Lise öğretmenleri ve görüşüne başvuru uzmanlar, bu liselerde salgın sürecinde ortaya çıkan temel zorluğun eğitimin doğrudan sınıflarda, okul atölyelerinde ve işyerlerinde yapılması gerekliliği ile ilişkili olduğunu belirtmiştir. Mesleki Teknik Lise öğretmenleri, önceki dönemde pratik olarak atölyelerde yapılan uygulama derslerinin uzaktan eğitim kanalıyla yapılmaya çalışıldığını ancak istenilen verimi almanın mümkün olmadığını altını çizmiştir. Öğrencilerin öncesinde görebildiği, dokunarak ve doğrudan izleyerek aldıkları atölye dersleri büyük ölçüde teorik seviyede yapılmış ve bu anlamıyla teknik eğitimin pratik boyutu büyük ölçüde eksik kalmıştır. Bu bakımdan bu liselerdeki öğrencilerin mesleki beceri kazanımları ile ilgili endişe verici bir boşluktan bahsetmek mümkün görünmektedir.

Meslek lisesi öğrencilerinin uzaktan eğitime erişimine dair bir veri olmamakla birlikte bu alanda çalışan uzmanlar ve meslek lisesi öğretmenleri öğrencilerin sadece online atölye derslerini değil aynı zamanda temel ve kültür derslerini de düzenli takip etmekte ciddi sorunlar yaşadığını ve ders takip oranlarının ciddi olarak düştüğünü ifade etmektedir. Görüşülen bir Meslek Teknik Lisesi öğretmeni bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: **"Bu dönemde öğrencilerin derslere katılımı çok düştü, temel derslere zaten ilgileri zayıftı. Şimdi bunu iyice kaybettik. Uygulama, atölye derslerine daha ilgilidiler ama onları da pandemi koşullarında yapamadılar."** Salgın sürecinde eğitimle ilgili olarak meslek liselerinin yaşadığı bir diğer sorun ise zorunlu staja ilişkindir. 12. sınıf öğrencileri için mezuniyet koşulu olan zorunlu staj salgın nedeniyle kaldırılmıştır. Bu koşullarda birçok öğrenci iş piyasasına katılabilmeleri için gerekliliklerden birisi haline gelen stajlarını yapamamıştır. Bu süreçte bir taraftan öğretmenlerin teknik bilgiyi öğrencilere uygulamalı olarak aktarmasının mümkün olmadığını, bir taraftan da öğrencilerin iş piyasasına katılımında daha hazırlıksız bir pozisyona düştüklerini söylemek mümkündür.

Geçici koruma altında bulunan ve hâlihazırda eğitime uyum sürecinde olan Suriyeli öğrencilerin öğretmenleri ise daha karamsar bir tabloya işaret etmektedir. Görüşme yapılan öğretmenler, tablet, bilgisayar, telefon

ve internet gibi donanımların olmaması ve velilerin bilgilendirilmemesi nedeniyle Suriyeli çocukların çevrim içi eğitime neredeyse hiç katılmadığını belirtmiştir. İPA tarafından gerçekleştirilen çalışmaya Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (SGDD-ASAM) adına katılan temsilci, salgın sürecinde mülteci çocuklara yönelik kapsamlı bir eğitim programının olmamasının ciddi sorunlara yol açtığını belirtmiştir. Aynı katılımcı teknolojik yetersizlikler ve ailelerin yaşadığı gelir kayıpları nedeniyle mülteci çocuklar arasında çocuk işçiliğinde ciddi bir artış olduğunu vurgulamıştır.

Öğrencilerinin eğitim hayatıyla bağına korumakta zorlanan Suriyeli öğrencilerin öğretmenleri kadro konusunda belirsizliğe itildiklerini, güvencesiz koşullarda çalıştıklarını ve geleceklere konusunda kaygılı olduklarını ifade etmiştir. Görev tanımlarında olmayan işleri de yapmak zorunda kaldıklarını dile getiren öğretmenler, kadrolu meslektaşları ile aralarında belirgin bir kast sistemi ve hiyerarşi olduğunu vurgulamıştır. Suriyeli öğrencilerin tablet, bilgisayar, telefon ve internet gibi donanımların eksikliği ve dil bariyeri nedeniyle çevrim içi derslere neredeyse hiç katılmadığını belirten bir öğretmen sözlerini şu şekilde sürdürmüştür: **"Dil bariyeri en büyük zorluktu. Çevrim içi bağlantıyı kurma süreci bile günler aldı. Bu nedenle derslere katılım giderek azaldı. Ancak, bize derslere öğrenci gelsin diye baskı yapıldı. Öğrencisi olmayan öğretmenlerden maaş kesintisi olacağı söylendi. Bilgisayar başındayız ama öğrenci yok diyoruz. Benim yapabileceğim bir şey yok ki. Biraz idareciler bizi korudu. Hiçbir öğrencim derse katılım sağlayamadı ancak idarecilerimiz bunu raporlara yansıtmadılar."**

Sınıflarda Suriyeli çocukların veliler, öğretmenler ve öğrenciler tarafından istenmediğini ancak, Türkçe konuşan öğrencilerle yan yana oturan Suriyeli çocukların daha kolay dil öğrendiğini belirten öğretmenler, Suriyeli çocuklara çoğunlukla bir nesne gibi davranıldığını ve bu nedenle çocukların hırçınlaştığının altını çizmiştir.

"Bir etkinlik yapıldığında Suriyeli çocuklara rol verilmiyor. Okul bahçesinde fotoğraf çekimi yapılırken başörtülü bir Suriyeli öğrencinin dâhil edilmediğini gördüm. Çocuk kenarda bekletiliyor ve arkadaşlarının montlarını tutuyor. Sen neden fotoğrafta yoksun diye sordum. Öğretmenim beni almadılar dedi. Bu çocuk böyle davranılırsa hırçınlaşacak, dersleri etkilenecek, psikolojik sorunları ortaya çıkacak."

Dil bariyeri nedeniyle velilerle de iletişim kurmakta, süreci yönetmekte zorlandıklarını ve çoğu kez kendi imkanları ile çocuklara eğitim vermeye çalıştıklarını ifade eden bir öğretmen sözlerini şöyle sürdürmüştür: **"Maske taktığımızda çocuk bizi anlamıyor. Özellikle 1. sınıfta harfleri öğretmek için dudak hareketleri çok önemli. Öğretmenler bunun için maskelerini indirmek zorunda kalacak. Bulaş riskinden dolayı kendi imkânlarımızla önu tamamen şeffaf olan maskeler satın alacağız ama fiyatları diğer maskelere kıyasla çok yüksek."**

Çocukların çok küçük yaştan itibaren nefret söylemiyle karşılaştığını, eğitimsiz, dışlanmış, ezilmiş ve öfkeli bir nesil yetiştiğini ifade eden bir öğretmen sözlerine şu şekilde devam etmiştir: **“İhtiyaçlarımızın doğrudan bize ulaştırılması çok önemli. Bana temin edilmiş bir bilgisayara var ama müdürün odasında. Bize temin edilen hiçbir şeyi kendimiz kullanamıyoruz. Okulumuzda deposeda Suriyeli öğrenciler için gönderilen çantalar ve kırtasiye malzemeleri var. Ama çocuklar bu malzemeleri kullanmıyor. Okulda yapılan bir ödül töreninde öğretmenlerden habersiz tüm bu materyallerin başka öğrencilere dağıtıldığını gördük.”**

Geçici koruma altında bulunan Suriyeli çocukların öğretmenleriyle yapılan görüşmelerdeki dikkat çekici konulardan bir diğeri ise kız çocuklarının ergenlik çağına gelmesiyle birlikte aileleri tarafından okuldan uzaklaştırılmalarıdır. Bu sorunun **çocuk yaşta yapılacak zorla evliliklere sebep olacağını belirten öğretmenler, ailelerin bilinçlendirilmesinin yanı sıra, kız çocuklarının hijyenik ped gibi temel ihtiyaçlarının da karşılanmasının önemini vurgulamıştır.**

“Veliler çocuklarını okula göndermiyor. Kız çocukları ergenlik çağına girdiği andan itibaren aileleri tarafından okuldan uzaklaştırılıyor. Kız çocuklar evde bakım yükünü üstleniyor, çoğu kez kardeşlerine bakıyor. Erkek çocuklar da babalarıyla işe gidiyor. Kız çocuklarının evlilik oranında artış olmasını bekliyoruz. Resmî olmayan evliliklerle hayatlarını başkalarıyla birleştiriyorlar.”

Yapılan araştırmalar, hijyenik ürünleri edinmede yaşanan zorlukların, kızların okuldan ve genel olarak eğitim hayatından uzak kalması sonucunu doğurabileceğini vurgulamaktadır. **“Regl yoksulluğu”** olarak tanımlanan bu durum özellikle düşük gelirli kadınların ve kız çocuklarının **regl döneminde hijyenik pedlere erişme konusunda karşılaştıkları güçlükler ve artan ekonomik kırılmalıklarına** işaret etmektedir. Bu sorun yalnızca mülteci çocuklar için değil yoksulluk koşullarında eğitim hayatını sürdüren tüm kız çocukları için geçerli bir durumdur.

2020 yılında dünya çapında yapılan bir çalışmaya katılan kadın ve genç kızların yarısından fazlası, Covid-19 salgını nedeniyle regl dönemi hijyen ürünlerini edinebilmek için yeterli maddi duruma sahip olmadığını belirtmiştir. Katılımcıların **%74’ünün regl döneminde ihtiyaç duydukları ürünlere erişemedikleri** için regl yoksulluğu yaşadıkları vurgulanmıştır.^{xvii} Derin Yoksulluk Ağı’nın “Pandemi Döneminde Derin Yoksulluk ve Haklara Erişim Araştırması” kapsamında İstanbul’da derin yoksulluk koşullarında yaşayan hanelerle yapılan görüşmelerde **kadın ve kız çocuklarının %63’ünün düzenli bir şekilde hijyenik ped ihtiyacını karşılayamadığı** belirtilmiştir. Dünya genelinde pek çok kişiyi etkileyen bu yoksulluk biçimi Türkiye’de de kadınların ve kız çocuklarının daha kırılabilir koşullarda yaşamasına sebebiyet vermektedir. Türkiye’de regl dönemlerinde hijyenik ped ihtiyacı olan bir anne ve kız çocuğunun olduğu ve

eşlerden yalnızca birinin asgari ücretle çalıştığı aile modelinde hane gelirinin %1,5’i hijyenik ped masrafına gitmektedir. İşsizlik maaşı ile geçinen aynı aile modeli için bu gider aylık gelirin %3’üne tekabül etmektedir.

Regl döneminde ihtiyaç duyulan hijyen ürünlerine ulaşım ulaşamama durumu insan hakları çerçevesinde tartışılmaktadır. Derin yoksulluk koşulları sebebiyle temel hijyen ürünlerine ulaşmakta zorluk çekme hali ve regl dönemiyle ilgili olarak alaya, utanca ve dışlanmaya maruz kalma hali de bir insan hakları ihlali olarak değerlendirilmektedir.^{xix} Regl konusunda sosyal politika düzeyindeki sessizlik kadın ve kız çocuklarını regl yoksulluğuna ve ayrımcılığa karşı savunmasız bırakmaktadır. Regl yoksulluğu bu açıdan **sadece ekonomik bir sorun değil aynı zamanda sosyal politika eksikliğinin bir yansıması** olarak da ortada durmaktadır. Regl dönemi hijyen ürünlerini yoksul kadın ve kız çocukları için ekonomik olarak daha da erişilmez kılan ve cinsiyet temelli bir ayrımcılığa neden olan vergilerin düşürülmesi bu bakımda hem ekonomik hem de politik bir talep olarak dillendirilmektedir.[!]

SÜRDÜRÜLEBİLİR BİR EĞİTİM İÇİN ÖDEVLER VE YOL HARİTALARI

Önceki bölümlerde tartışıldığı üzere, eğitim alanının aktörleri olan öğrenci, veli ve öğretmenler salgın sürecinde pek çok yeni sorunla karşılaşırken hali hazırda var olan sorunlar daha da ağırlaşmıştır. Eğitimde sürdürülebilirliğinin ancak bütün paydaşların iyi olma hallerinin güçlendirilmesiyle sağlanabileceği açıktır. Bu açıdan, eğitim alanındaki paydaşların ihtiyaçlarını bütüncül olarak gören merkezi ve yerel sosyal politika stratejilerinin geliştirilmesi gerekmektedir.

İPA tarafından gerçekleştirilen odak grup görüşmelerinde ve çalıştayda mevcut sorunların tespitinin yanı sıra bu sorunların çözümüne ilişkin ortaya konan talepler ve öneriler de dikkate alınmıştır. Hem salgın dönemindeki acil ihtiyaçlara cevap olabilecek hem de bundan sonra ortaya çıkabilecek muhtemel kriz koşullarında eğitimin sürdürülebilirliğini arttıracak stratejiler bu bölümde belirli temalar altında derlenmiştir.

Okulların Durumu

Okullardaki tuvaletlerin durumu, hijyen malzemelerinin ve temizlik personelinin yetersizliği okul ortamını sadece öğrenciler için değil eğitim kadrosu açısından da elverişsiz kılmaktadır. Okul tuvaletleri başta olmak üzere okul genelinde gerekli fiziksel ve hijyenik koşulların sağlanması öğrencilerin ve öğretmenlerin iyi olma haline katkı sunacaktır.

Yüz yüze eğitimin sürdüğü koşullarında okul bahçeleri öğrencilerin hareket edebilecekleri ve sosyalleşebilecekleri en önemli mekanlardan birisidir. Fiziksel koşulları öğrencilerin bedensel hareket ihtiyaçları ve sosyalleşmeleri için yetersiz olan okul bahçelerinin düzenlenmesi ve iyileştirilmesi gerekmektedir.

Okullardaki perde, masa örtüsü vb. eksiklikleri karşılamak için velilerden talep edilen ücretler, hali hazırda okul aidatlarını vermekte zorlanan velileri maddi olarak zorlamaktadır. Okullardaki bu tür ihtiyaçların karşılanması için ayrı bir ödenek yaratılmalıdır.

Öğrenme Süreçleri

Salgın sürecinde pek çok öğrencinin eğitimle olan bağı zayıflamıştır. Derslerin çevrim içi olarak düzenli takip edilebildiği koşullarda bile derslerin verimindeki düşüş dolayısıyla ciddi öğrenme kayıpları ortaya çıkmıştır. Bu nedenle öğrencilerin salgın koşullarında geçen bir yıldaki eksiklerini telafi etmelerine destek olabilecek ücretsiz ek ders ve etüt benzeri hizmetlerin sağlanması gerekmektedir.

Yardımcı kaynak alımı gelir seviyesi düşük aileler için çok büyük bir külfet oluşturmaktadır. Bu nedenle öğrencilerin büyük bir çoğunluğu okullarda gördükleri dersler dışında farklı eğitim desteklerinden faydalanamamaktadır. Öğrencilerin eksik hissettikleri ders konularını pekiştirebilecekleri ve sınavlara hazırlanırken faydalanabilecekleri çevrim içi ve basılı yardımcı ek kaynak desteğinin sağlanması gerekmektedir.

Uzaktan eğitim sürecinde, pek çok öğrenci teknolojik imkânsızlıklar sebebiyle çevrim içi eğitim platformlarına erişimde güçlük yaşamıştır. Öğrenciler çoğu durumda kendi veya ailelerinin cep telefonları ile dersleri takip etmek durumunda kalmışlardır. Bundan sonraki muhtemel herhangi bir uzaktan eğitim döneminin daha sağlıklı yaşanabilmesi için maddi imkânları yetersiz ailelerdeki öğrencilere daha yaygın teknolojik ürün (tablet vs.) ve kırtasiye desteğinin sunulması gerekmektedir.

Fiziksel ve Ruhsal Sağlık

Sağlık alanında ciddi bir kriz ortamı yaratan salgının bireylerin psikolojik sağlıkları üzerinde de dikkate alınması gereken olumsuz sonuçları olmuştur. Salgının yayılmasını önlemek için alınan kapanma tedbirleri, hâlihazırda sağlıkla ilgili artan kaygı düzeyine toplumsal izolasyon ve yalnızlaşmayı da eklemiş ve bireyleri sorunlarıyla büyük oranda baş başa bırakmıştır. Bu süreçte pek çok öğrenci, veli ve öğretmen farklı biçimlerde psikolojik olarak yıpranmıştır. Eğitime ilişkin süreçlerin daha sağlıklı işleyebilmesi için maddi destek mekanizmalarının yanı sıra manevi destek mekanizmalarına da ihtiyaç vardır. Bu nedenle öğrenci, veli ve öğretmenlerin ruhsal sağlıklarını desteklemek ve iyileşmeye katkı sunmak için psikolojik destek hizmetinin yaygın olarak sağlanması gerekmektedir.

Okullarda gerçekleştirilen yüz yüze eğitimde pek çok öğrenci sağlıklı beslenme imkânı bulamamaktadır. Giderek artan sağlıksız ve dengesiz beslenme çocuk ve gençleri yetersiz beyin gelişimi, konsantrasyonda zayıflık, öğrenmede başarısızlık, düşük bağışıklık düzeyi ve sık enfeksiyona yakalanma gibi pek çok olumsuz sonuca açık hale getirmektedir. Bütün çocuklar için gelişimsel açıdan bir tehdit oluşturan sağlıksız beslenme özellikle yoksul ailelerin çocukları arasında daha yaygındır. Bu nedenle, öncelikle yoksul mahallelerde bulunan okullardan başlamak üzere okullarda öğrencilerin ücretsiz sağlıklı ve güvenilir gıdaya erişimini sağlayacak destek mekanizmaların kurulması gerekmektedir.

Regl döneminde hijyenik ürünlere erişimde yaşanan zorlukların, kızların okuldan ve genel olarak eğitim hayatından uzak kalması sonucunu yaratabilmektedir. Regl konusunda sosyal politika düzeyinde çözümlerin üretilmemesi kız çocuklarını regl yoksulluğuna ve ayrımcılığa karşı savunmasız bırakmaktadır. Regl döneminde ekonomik sebeplerle hijyenik ürünlere erişmekte güçlük çeken eğitim çağındaki kız çocuklarının yoğun olarak yaşadığı bölgelerin tespit edilmesi ve hijyenik ped desteğinin verilmesi sayesinde kız çocukları eğitim hayatlarını regl yoksulluğu riski olmadan daha sağlıklı koşullarda sürdürebileceklerdir.

Okula Ulaşım

Salgın sürecinde öğrenci ve velilerin yaşadıkları temel endişelerden bir diğeri de ulaşım konusudur. Okul servislerinin hijyen durumlarına dair soru işaretleri ve denetimlerdeki eksiklikler, velileri giderek artan oranlarda

çocuklarını kendi imkânlarıyla okula ulaştırma eğilimine sevk etmektedir. Hem mevcut salgın koşullarını hem de bundan sonra ortaya çıkabilecek muhtemel diğer salgınları göz önünde bulundurarak bir servislerdeki hijyen koşullarını denetleyecek bir mekanizmasının kurulması gerekmektedir. Aynı zamanda özellikle engelli ve yoksul çocukların okula ulaşım imkanlarına erişmekte yaşadıkları zorluklar salgın döneminde daha da artmıştır. Dezavantajlı çocukların okula ulaşımını kolaylaştırmak için düzenlemeler yapılması gerekmektedir.

Kentsel Planlama ve Aktiviteler

Salgın eğitim mekânlarının öngörülemez bir şekilde değişmesine yol açmıştır. Okul mekanının eğitim alanı olmaktan çıkabileceği gerçeği salgın ile birlikte gündeme oturmuştur. Fakat okul mekânı sadece bir eğitim mekânı değil aynı zamanda öğrencilerin ruh sağlığı ve sosyal gelişimlerini de destekleyen yerdir. Dolayısıyla, bu benzeri kriz koşullarında eğitimin bir bütün olarak sürdürülebilirliğini korumak ve geliştirmek için eğitim alanındaki ihtiyaçları kent politikasına entegre etmek gerekmektedir.

Kentteki yeşil alanların salgın koşullarına uygun olarak sosyalleşmeye imkân sunacak şekilde düzenlenmesi ve çoğaltılması ve öğrencileri hem fiziken hem de ruhen destekleyecek yaygın ve nitelikli kültür, sanat ve spor aktivitelerinin kentin ortamları kullanılarak planlanması gerekmektedir. Ayrıca eğitim içeriklerini kente entegre edecek erişilebilir ve merkezi mekanların kurgulanmasıyla okulun işlevi kente yayılacaktır.

Eğitim Modellemesi

Eğitimin yapısal olarak krizlere hızlıca cevap verebilecek şekilde tasarlanması gereklidir. Bunun için öncelikli kalıcı ve bağımsız bir eğitim bilim kurulunun oluşturulması önemli bir adım olacaktır. Bu kurul tüm paydaşların ihtiyaçlarına cevap üretebilecek şekilde tasarlanmalıdır. Özellikle karar süreçlerine gençlerin katılımı önceliklendirilmeli ve karar alma süreçlerinde demokratik bir model işletilmelidir. Kurul bünyesinde oluşturulacak alt çalışma grupları sayesinde hem sorun tespiti hem de çözüm ve strateji noktasında eğitim sisteminin mevcut ve muhtemel krizlere karşı daha hızlı uyarlanması sağlanmalıdır.

Ayrıca, çevrim içi eğitimin sunduğu imkânlardan faydalanılmaya devam edilmesi bundan sonraki sürecin daha nitelikli ve kapsayıcı bir şekilde kurgulanabilmesi için oldukça önemlidir. Çevrim içi eğitimin fiziki eğitim alanındaki eşitsizlikleri hafifletme potansiyeli göz ardı edilmemeli ve bundan sonraki yüz yüze veya hibrid eğitim süreçlerinin aktif bir bileşeni haline getirilmelidir.

Eğitimde Geçiş Süreci

Çevrim içi eğitimden yüz yüze eğitime geçiş sürecinde akademik beceri, ruhsal ve toplumsal sağlık konularındaki yoksunlukları giderebilecek planlamalar yapılması gereklidir. Bu konunun hem bir planlama hem de bir

bütçe meselesi olarak ele alınmasıyla yapıcı çözümler bulunabilecektir.

Geçiş sürecinde öncelikle özel risk gruplarına özgü ihtiyaçlar tespit edilmeli ve bu ihtiyaçlara cevap verebilecek telafi mekanizmaları eğitim politikaları ve sosyal politikalar çerçevesinde yerel hem ulusal ölçekte uygulanmalıdır. Bu tür planlamaların yapılması bu ve benzeri kriz koşullarının daha az kayıpla atlatılmasını sağlayacaktır.

Farkındalık Çalışmaları

Yeterince şeffaf işletilmeyen süreçler ve kamu katılımı sağlanmadan tepeden alınan kararlar salgın döneminde bilgiye erişim hakkıyla ilgili en büyük sorunlardan birini teşkil etmiştir. Özellikle aşılamayla ilgili tartışmaların yeterince şeffaf işletilmemiş ve farkındalık çalışmalarının uygun biçimde yapılmamış olması birçok kişide aşılama konusunda kaygı ve endişeye sebebiyet vermiştir. Bu nedenle özellikle bundan sonraki süreçte alınan kararların uygun farkındalık çalışmaları ile desteklenmesi ve kamu katılımının sağlanması gerekmektedir. Öte yandan kız çocukları bu süreçte eğitime erişim konusunda daha da dezavantajlı hale gelmiştir. Bu nedenle kız çocuklarının okula gönderilmesinin teşvik edilmesi için uzmanlar danışmanlığında farkındalık çalışmaları yapılması gereklidir.

KAYNAKÇA

ⁱ Delta Varyantı Gölgesinde Eğitim. Dünyada Okullar Nasıl Açılıyor: Sınıfta Konuşmak Yasak, Yemekler Evden. Sözcü Gazetesi, <https://www.sozcu.com.tr/2021/dunya/delta-varyanti-golgesinde-egitim-dunyada-okullar-nasil-aciliyor-sinifta-konusmak-yasak-yemekler-evden-6627003/> [05.09.2021]

ⁱⁱ The Covid-19 Pandemic: Shocks to Education and Policy Responses, World Bank, <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/33696/148198.pdf?sequence=4&isAllowed=y> [05.09.2021]

ⁱⁱⁱ Dünyada 258 Milyon Çocuk Okula Gidemiyor, Deutsche Welle Türkçe, <https://www.dw.com/tr/d%C3%BCnyada-258-milyon-%C3%A7ocuk-okula-gidemiyor/a-53918699> [05.09.2021]

^{iv} The State of Education: One Year into the Covid Pandemic, OECD, <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/201dde84-en>.

^v One Year into Covid-19 Education Disruption: Where Do We Stand?, UNESCO, <https://en.unesco.org/news/one-year-covid-19-education-disruption-where-do-we-stand> [05.09.2021]

^{vi} Policy Brief: Education During Covid-19 and Beyond, United Nations, https://www.un.org/development/desa/dspd/wp-content/uploads/sites/22/2020/08/sg_policy_brief_covid-19_and_education_august_2020.pdf [05.09.2021]

^{vii} Covid-19 Education Response: How Many Students are at Risk of not Returning to School?, UNESCO, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373992> [12.09.2021]

^{viii} Covid-19 and Children, UNICEF, <https://data.unicef.org/covid-19-and-children/> [05.09.2021]

^{ix} Policy Brief: Education During Covid-19 and Beyond, United Nations, https://www.un.org/development/desa/dspd/wp-content/uploads/sites/22/2020/08/sg_policy_brief_covid-19_and_education_august_2020.pdf [05.09.2021]

^x UNICEF: Covid-19 Nedeniyle 10 Milyon Kız Çocuğu Daha Çocuk Yaşta Evlilik Riski Altında, UNICEF Türkiye, <https://www.unicef.org/turkey/bas%C4%B1n-b%C3%BCltenleri/unicef-covid-19-nedeniyle-10-milyon-k%C4%B1z-%C3%A7ocu%C4%9Fu-daha-%C3%A7ocuk-ya%C5%9Fta-evlilik-riski> [05.09.2021]

^{xi} UNICEF: Child Marriage Database, 2021. https://data.unicef.org/wp-content/uploads/2019/08/Child-marriage-database_Mar2021.xlsx [05.09.2021]

^{xii} Türkiye Çocuk Evlilikleri Raporu 2020, Acıbadem Üniversitesi Suç ve Şiddetle Mücadele Uygulama

ve Araştırma Merkezi & Şiddeti Önleme ve Rehabilitasyon Derneği (İMDAT), https://2595e3d7-a9ac-442d-8d0f-773af918d364.filesusr.com/ugd/837a3b_bbf06e9e1f48ebab31ec389326ed57.pdf [05.09.2021]

^{xiii} Policy Brief: Education During Covid-19 and Beyond, United Nations, https://www.un.org/development/desa/dspd/wp-content/uploads/sites/22/2020/08/sg_policy_brief_covid-19_and_education_august_2020.pdf [05.09.2021]

^{xiv} Vaccine Access for Teachers and School Staff, Covid-19 Global Education Recovery Tracker, Johns Hopkins University, World Bank & UNICEF, <https://www.covideducationrecovery.global/maps/vaccine-access/> [18.09.2021]

^{xv} New Global Tracker to Measure Pandemic's Impact on Education Worldwide, Johns Hopkins University, World Bank & UNICEF, <https://www.unicef.org/press-releases/new-global-tracker-measure-pandemics-impact-education-worldwide> [05.09.2021]

^{xvi} Covid-19 Etkisinde Türkiye'de Eğitim, ERG ve TÜSİAD, <https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/10820-tusiad-erg-covid-19-etkisinde-turkiye-de-egitim> [18.09.2021]

^{xvii} Covid-19 Etkisinde Türkiye'de Eğitim, ERG ve TÜSİAD, <https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/10820-tusiad-erg-covid-19-etkisinde-turkiye-de-egitim> [18.09.2021]

^{xviii} Maatuk, Abdelsalam M. Ebitisam K. Elberkawi vd. The Covid-19 Pandemic and E-learning: Challenges and Opportunities from the Perspective of Students and Instructors, Journal of Computing in Higher Education (2021) <https://link.springer.com/article/10.1007/s12528-021-09274-2> [05.09.2021]

^{xix} 2020'de Pandemi Yüzünden Eğitim Sınıfta Kaldı, Amerika'nın Sesi (Voice of America - VOA) <https://www.amerikaninsesi.com/a/pandemi-yuzunden-egitim-sinifta-kaldi-corona-salgini-virus-okul/5743748.html> [18.09.2021]

^{xx} OECD Raporu: Sosyo-Ekonomik Durumun Öğrenci Başarısını En Fazla Etkilediği Ülke Türkiye, Euronews, <https://tr.euronews.com/2021/09/17/oecd-raporu-sosyo-ekonomik-durumun-ogrenci-basar-s-n-en-fazla-etkiledigi-ulke-turkiye> [18.09.2021]

^{xxi} 2020'de Pandemi Yüzünden Eğitim Sınıfta Kaldı, Amerika'nın Sesi (Voice of America - VOA) <https://www.amerikaninsesi.com/a/pandemi-yuzunden-egitim-sinifta-kaldi-corona-salgini-virus-okul/5743748.html> [18.09.2021]

^{xxii} 2020'de Pandemi Yüzünden Eğitim Sınıfta Kaldı, Amerika'nın Sesi (Voice of America - VOA) <https://www.amerikaninsesi.com/a/pandemi-yuzunden-egitim-sinifta-kaldi-corona-salgini-virus-okul/5743748.html>

www.amerikaninsesi.com/a/pandemi-yuzunden-egitim-sinifta-kaldi-corona-salgin-virus-okul/5743748.html [18.09.2021]

xxii How is China Ensuring Learning When Classes are Disrupted by Coronavirus?, UNESCO, <https://en.unesco.org/news/how-china-ensuring-learning-when-classes-are-disrupted-coronavirus> [18.09.2021]

xxiii Coronavirus Covid-19: Mesures Pour Les Ecoles, Collèges et Lycées Pour L'année Scolaire 2021-2022, Ministère De L'Éducation Nationale, <https://www.education.gouv.fr/covid19-mesures-pour-les-ecoles-colleges-et-lycees-modalites-pratiques-continue-pedagogique-et-305467> [19.09.2021]

xxiv Covid-19 ve Dünyada Okulların Durumu, TEDMEM, <https://tedmem.org/covid-19/covid-19-ve-dunyada-okullarin-durumu> [19.09.2021]

xxv How Countries are Using Edtech (Including Online Learning, Radio, Television, Texting) to Support Access to Remote Learning During the Covid-19 Pandemic, The World Bank, <https://www.worldbank.org/en/topic/edutech/brief/how-countries-are-using-edtech-to-support-remote-learning-during-the-covid-19-pandemic> [19.09.2021]

xxvi Seguimos Educando, Educ.ar Portal, <https://www.educ.ar/> [19.09.2021]

xxvii How Countries are Using Edtech (Including Online Learning, Radio, Television, Texting) to Support Access to Remote Learning During the Covid-19 Pandemic, The World Bank, <https://www.worldbank.org/en/topic/edutech/brief/how-countries-are-using-edtech-to-support-remote-learning-during-the-covid-19-pandemic> [19.09.2021]

xxviii İngiltere'de Okullar Eleştirilere Rağmen Açıldı, Amerika'nın Sesi (Voice of America - VOA), <https://www.amerikaninsesi.com/a/ingilterede-okullar-elistirilere-ragmen-acildi/6214360.html> [19.09.2021]

xxix İngiltere Karantinada Derslerinden Geri Kalan Çocukların Eğitimi için 1.1 Milyar Euro Harcayacak, Euronews, <https://tr.euronews.com/2020/06/19/ingiltere-karantinada-derslerinden-geri-kalan-cocuklar-n-egitimi-icin-1-1-milyar-euro-harc> [19.09.2021]

xxx İngiltere'de Uzaktan Eğitim Dersleri BBC'den Yayınlanacak, TRT Haber, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/ingilterede-uzaktan-egitim-dersleri-bbcden-yayinlanacak-544387.html> [19.09.2021]

xxxi Alman Hükümetinden Çocuklara 2 Milyar Euroluk Destek, Deutsche Welle, <https://www.dw.com/tr/alman-h%C3%BCK%C3%BCmetinden-%C3%A7ocuklara-2-milyar-euroluk-destek/a-57435172> [19.09.2021]

xxxii Türkiye'nin Telafi Eğitimi Yol Haritası, Tedmem, <https://tedmem.org/yayin/turkiyenin-telafi-egitimi-yol-haritasi> [19.09.2021]

xxxiii Sayılarla Uzaktan Eğitim, Milli Eğitim Bakanlığı <http://yegitek.meb.gov.tr/www/sayilarla-uzaktan-egitim/icerik/3064> [05.09.2021]

xxxiv Pandemi Dönemi Eğitim Raporu, Halkların Demokratik Partisi, <https://hdp.org.tr/tr/pandemi-donemi-egitim-raporumuzu-acikladik/14746/> [05.09.2021]

xxxv Covid-19 (Pandemi) Sürecinde Özel Gereksinimli Çocukların ve Ailelerinin İhtiyaçlarını Belirlemeye Yönelik Eğitim Analizi Raporu, Engelli Çocuk Hakları Ağı, <https://www.echa.org.tr/egitim-analiz-raporu-yayimlandi> [05.09.2021]

xxxvi Pandemi Döneminde Derin Yoksulluk ve Haklara Erişim Araştırması, Derin Yoksulluk Ağı, <https://tr.boell.org/sites/default/files/2020-11/Pandemi%20d%C3%B6neminde%20derin%20yoksulluk%20ve%20haklara%20eri%C5%9Fim%20ara%C5%9Ft%C4%B1rmas%C4%B1-Yerel%20Y%C3%B6netimlere%20Kriz%20D%C3%B6nemi%20Sosyal%20Destek.pdf> [05.09.2021]

xxxvii Pandemi Döneminde Derin Yoksulluk ve Haklara Erişim Araştırması, Derin Yoksulluk Ağı, <https://tr.boell.org/sites/default/files/2020-11/Pandemi%20d%C3%B6neminde%20derin%20yoksulluk%20ve%20haklara%20eri%C5%9Fim%20ara%C5%9Ft%C4%B1rmas%C4%B1-Yerel%20Y%C3%B6netimlere%20Kriz%20D%C3%B6nemi%20Sosyal%20Destek.pdf> [05.09.2021]

xxxviii Covid-19 Pandemisinin Türkiye'deki Uluslararası ve Geçici Koruma Altındaki Çocuklar Üzerinde Etkileri, Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği'nin (SGDD-ASAM), http://sgdd.org.tr/yayinlar/sgdd_akademi_covid_cocuklar_turkiye_etkisi_raporu_210420_A.pdf [05.09.2021]

xxxix Covid-19 Pandemisinin Türkiye'deki Uluslararası ve Geçici Koruma Altındaki Çocuklar Üzerinde Etkileri, Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği'nin (SGDD-ASAM), http://sgdd.org.tr/yayinlar/sgdd_akademi_covid_cocuklar_turkiye_etkisi_raporu_210420_A.pdf [05.09.2021]

xl Eğitim İzleme Raporu 2020: Eğitim Ortamları, Eğitim Reformu Girişimi (ERG), <https://www.egitimreformugirisimi.org/egitim-izleme-raporu-2020-egitim-ortamlari/> [05.09.2021]

xli Öğretmenlerin Gözünden Bir Yıllık Pandemi Sürecinde Eğitimin Değerlendirilmesi, Eğitim-İş, <http://egitimisankara3.org/uncategorized/ogretmenlerin-gozunden-bir-yillik-pandemi-surecinde-egitimin-degerlendirilmesi/> [05.09.2021]

xlii Government at a Glance 2021, OECD, <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/1c258f55-en>.

xliiii Covid-19 ve Okullar Hakkında Değerlendirme ve Öneriler, Türk Tabipler Birliği, https://www.ttb.org.tr/userfiles/files/ttb_7mayis2021_degerlendirme.pdf [05.09.2021]

xliiv Ayşen Candaş, Başak Ekim Akkan vd. Devlet İlköğretim Okullarında Ücretsiz Öğle Yemeği Sağlamak Mümkün mü?: Farklı Ülke Modelleri ve Türkiye'ye Yönelik Öneriler, Açık Toplum Vakfı, Kasım 2011, https://spf.boun.edu.tr/sites/spf.boun.edu.tr/files/1439801191_spf_okulda_yemek_raporu_0.pdf [08.09.2021]

xlv Covid-19 Salgını Sürecinde Öğretmenler, Tedmem, <https://tedmem.org/covid-19/covid-19-salgin-surecinde-ogretmenler> [05.09.2021]

xlvii Eğitim İzleme Raporu, İlim Kültür Eğitim Vakfı, <https://ilke.org.tr/egitim-izleme-raporu-2020-1> [07.09.2021]

xlviii Period poverty worldwide due to COVID-19 as of 2020, <https://www.statista.com/statistics/1243493/period-poverty-worldwide-covid/> [06.09.2021]

xlviii Period poverty worldwide due to COVID-19 as of 2020, <https://www.statista.com/statistics/1243493/period-poverty-worldwide-covid/> [06.09.2021]

xlix Menstruation and Human Rights - Frequently Asked Questions, United Nations Population Fund, <https://www.unfpa.org/menstruationfaq> [06.09.2021]

l Eskitaşçıoğlu, İlayda. Access to Menstrual Products is a Constitutional Right. Period.: On Period Poverty and the (Un)Constitutionality of Tampon Tax, VerfBlog, <https://verfassungsblog.de/access-to-menstrual-products-is-a-constitutional-right-period/> DOI: 10.17176/20191206-060520-0. [06.09.2021]

ipa.istanbul